

СТРАШНІ ІСТОРІЇ

від українських письменників

Згідно з новою
програмою
Міністерства
освіти і науки
України

Annotation

Класики української літератури створили низку захопливих оповідань, карколомних і мудрих, смішних і повчальних водночас. Читачі поринуть у світ української міфології і потойбіччя, де познайомляться з дивовижними фантастичними істотами. Прадавні скарби, неймовірні пригоди, страшні таємниці – усе це на сторінках нашої книжки!

- [Олекса Стороженко, Марко Вовчок, Степан Васильченко, Дніпрова Чайка, Хома Купрієнко, Григорій Квітка-Основ'яненко](#)
    - [Олекса Стороженко](#)
    - [Марко Вовчок](#)
    - [Степан Васильченко](#)
    - [Дніпрова Чайка](#)
    - [Дніпрова Чайка](#)
    - [Хома Купрієнко](#)
    - [Григорій Квітка-Основ'яненко](#)
  - [notes](#)
    - [1](#)
    - [2](#)
    - [3](#)
    - [4](#)
    - [5](#)
    - [6](#)
    - [7](#)
    - [8](#)
    - [9](#)
    - [10](#)
    - [11](#)
    - [12](#)
    - [13](#)
    - [14](#)
    - [15](#)
-

**Олекса Стороженко, Марко Вовчок,
Степан Васильченко, Дніпрова Чайка,
Хома Купрієнко, Григорій Квітка-
Основ'яненко**
**СТРАШНІ ІСТОРІЇ ВІД УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ**

Олекса Стороженко

ЗАКОХАНИЙ ЧОРТ

I

Тільки й бачив я рідний край, поки ріс, а там, як оддали у службу, так і пішов, не по своїй волі, блукати по світу, як те перекотиполе, що вітер носить по степах: котишся, котишся, поки не зупинить тебе доля або не притопче лихо.

Хоч і лучалось мені деколи навідуватися у рідну Україну, так чи довго ж то спочинеш під теплим її крилом?.. І знов на край світа мандруєш до чорта з рогами! Зате ж літ у шість, а може, й більше, як із Курської губернії уїдеш у Харківську, то так тобі стане легенько, мов на крилах тебе підняло!.. Та з цього боку Харкова ще не так: з Липець наша Україна теперечки якось Московщиною дивиться – намість шинків проклята кабашина, постоялі двори на московський звичай; скрізь по дорозі тягнуться московські однокінні телеги, одна до другої попричеплювані як фіги на личку; куди не глянь – усе пилипони^[1] з рудими бородами, у лаптях, аж занудить, на них дивлячись. Так, бачите, з цього боку, кажу, ще не так, а от як перехопишся через річку Харків, то хто б не сказав, що се Божа сторона!..

Тут зараз починається отой великий бір, що високі сосни аж хмару підпирають. Оце ж вам і Основа, де батько наш Квітка збив собі з своїх повістей такий міцний човен, що до віку вічного буде плавать по плюгавій річці Леті. Отут же і вольна; сюди ж то харківські міщани і народ, ударивши лихом об землю, сходяться одвести душу і задавить горе свого бездолля. Отут побачили б ви у неділю і по празниках, скільки збирається народу! Верстов на п'ять, а може, і більш, уподовж дороги гуля міщанство: дівчата у стрічках, у стьожках, молодиці у парчевих очіпках, у кармазинах, у газеті; а козацтво у брилях, у чуйках фабричного сукна, шовковими поясами підперізувані; а скільки ще того лакейства у фраках та у сюртуках – мов та німота! Інші збилися біля музики, садять гопака, вибивають тропака, аж лихо сміється; другі посідали купками, снідають, кружляють горілку, теревені гнуть, співають, регочуться, аж луна округи йде. Їдеш було, дивишся-дивишся та й не втерпиш: вилізеш з тарантаса і підійдеш до якого-небудь товариства. «Хліб та сіль, люди добрі!» – скажеш. «Спасибі, – одкажуть і просять: – Сідайте, не погребуйте хлібом Божим!» Сядеш було до

гурту, з'їси шматок сала, побалакаєш і свого додаси веселого слова. Боже милий, як же то вони дякують!.. Станеш прощатися, то так і загомонять: «Пошли вам, Господи, усякого щастя за те, що простих людей не цураєтесь!» Буває й таке, що яка-небудь молодиця, червона як маківка, схопитися, обійме та й поцілується на прощання. «Се, – каже, – щоб не скоро забули нашу хліб-сіль!» Сміху такого наробить вража молодиця – так усі і покотяться, ухопившись за животи. Що то за втішні та швидкі ті харківські молодиці – нехай їм легенько ікнеться!

Проїхавши кілька верстов бором, станеш підніматися на гору. Тут вже темна соснина почина мішатися з дубом, липою, клениною, усе стає густіше, густіше; дерево переплелось вітами – як те волосся; орішник, глуд, шипшина позростались, стоять, як добра огорожа. Чим далш їдеш, тим краща врода: пішли і долинки з прогалинами, як рута, зеленими, і яри з проваллям, що як глянеш, то у голові закрутиться. Мій Боже милий! що за ліс! Якого нема тут дерева! І високих, величезних, і старих, скорчених, похнюпих, що вже віку свого доживають. Інше, зламане хуртиною, опалене блискавкою, стоїть собі край дороги, як чернець; там трухлявий пенъ схилився, як той старець з торбою. Куди не глянь – усе тебе чарує, привітає, усе тобі всміхається. Здається, сама рідна наша Україна вийшла тобі назустріч: то спогляне на тебе гарячим сонцем, то притулиться пахучим холодком із темного лісу, то промовить піснею, то озветься соловейком, жайворонком, то неначе грається з тобою: затурчить у вухо горлицею, залоскоче тихесеньким вітерцем. Так тобі весело, так легенько, мов у раю!.. Душа мліє, серце труситься, токотить, буцім що до тебе промовляє; не розбереш, що воно розказує, а слухаєш – не наслухаєшся, як не наслухається мати своєї дитини, бо та мова солодша для неї од медової речі найрозумнішої людини.

II

Од'їхавши од Харкова верстов двадцять, ліс почина рідіти. З високої гори вже видко село Мерехву, з церквами, дзвіницями, садками і левадами – геть-геть розкинулось по долині. За селом блищать течії, затоки й озера Мжі. Потекла вона уліво проміж кущів верболозу і вільхи, а напроти гладко стелеться з могилами широкий степ.

Сивіє старенький, як море, мріє-мріє, поки не зійдеться з небом, а небо з землею. Гуляйте очі, гуляйте думи, як колись гуляло по сьому степу вольне козацтво.

Проїхавши Мерехву і перебравшись через плеса Мжі, виїдеш на торговий шлях, що йде у Крим. Протоптала сей шлях ще татарва, як колись ходила на наше безголов'я під Москву, палити городи і забирати у неволю хрещений люд. Скільки оком кинеш – скрізь по дорозі, як гадюка, сунуться хури: назустріч везуть шльонку, кожі, сіль, рибу; скриплять татарські гарби, запряжені буйволами і верблюдами. Из Харкова везуть усякий крам, машини, паровики, їдуть купці у Крим, у Бердянське, їдуть пани і туди, і відтіль, женуть табуни, гурти, отари, іде народ на заробітки у степи ік морю. Літом весело й глянуть на сей шлях, а побачили б ви весною або увосени, що тут діється... крий Боже, яке лихо! Замордована скотина по саме черево грузне у багні; народ бичується, топиться по балках, по перетічках. Бодай і не згадувать!.. Отут би простягти залізну колію! Потекла б по ній золота річка живої і зцілющої води.

Дуже ще бідуєш, їдучи по сьому шляху «на обивательських». Розкажу вам, якого раз набрався я лиха, здавшись на «одкритий лист». Из Мерехви на почтарських, ще згодя, добіг я до Таранівки. Прямо у волосне правленіє ввійшов – так гарно: посередині стіл, зеленим сукном засланий, як у суді, і патрет висить. Дивлюсь – нема нікого; тільки якийсь каліка скорчившись сидить біля скрині, себто стереже громадські гроші.

– Є коні? – питаю.

– Нема, – схопившись, одвітив каліка.

– А писар де?

– На селі.

– Коли б покликать.

– Зараз збігаю.

Пошкандибав, сердешний. Через яку там годину іде писар повагом. Ще молодий, шапка набакир, у китайчастій черкесці і в опойкових чоботях.

– А чого вам треба? – спитав він, доходячи до мене.

– Коней, голубчику.

– А подорожня, чи пак одкритий лист, є?

Подав йому одкритий лист, він подививсь, зараз і прогони вищитав – такий спритний! – і ще накинув кілька верстов залишніх. Видно, що був уже за Харковом: і головою мота, як москаль, щоб патли не лізли йому у вічі, і випинається, і палець засовує за гаплик.

– Ану лишень, – гукнув писар на каліку, сховавши у кишені гроші, – бігай за десятником, та швидше!

Знов пошкандибав каліка; нескоро веде того десятника.

– Тройку коней! – грізно крикнув писар на його та аж почервонів зі зла.

– Не позакладало, – каже десятник, – тільки що коні пасуться в степу!

– Так що, що в степу? Піймайте та й ведіть.

– Ще треба знайти, куди вони позабігали, ті бісові коні, та тоді вже ловить...

– Так іди та й шукай; а тутечки, опріч ляпаса, нічого не знайдеш.

Зник десятник, як на той світ провалився. Уже я й село обійшов, і у тарантасі добре виспався, а коней нема. Надвечір вже пригнали двох шкапок з лошатами.

– А третя? – питаю.

– Ще не піймали, – озвався десятник, – там таке прудке звіря, бодай воно здохло, що ніяк його не наздоженеш.

Аж ось ведуть того прудкого і ломакою підганяють; бачите, втомилось, сердешне, утікаючи. Стали запрягать, пораються, як мокро горить; розгледілись – і того нема, і другого; і знов погнали каліку за віжками, за черезсідельником, – да так аж до захід сонця додержали. Рушили – ледве коні везуть; не схаменулись, як і ніч. Погонич повертає то у той бік, то в другий – загубив, гаспидів син, дорогу, – лає і коней, і хто їде, і ніч, і степ.

– Куди тебе нечиста мати носить? – питаю погонича. – Дорога пряма, як стрілка, а ти крутишся, як муха в окропі?

– Коли ж нічого не бачу, – каже погонич і віжки кинув, – у мене куряча сліпота.

Що тут робить? Увесь степ покарбований дорогами; не втрапиш своєї, то казна-куди ще заїдеш; думаю собі: «Хоч би доїхати до трахтира, що недалечко од Таранівки». Нічого робити: сам сів за машталіра і потихеньку, підтюпцем благополучно доплелись до того трахтира.

III

Хазяйка сього заїзного двору, велика цохотуха, була добре мені знайома – ще змалку її знав. Давно не бачились, а, тільки ввійшов у хату, зараз пізнала.

– Чи живі, чи здорові? – спитав я, протираючи очі і розглядаючись.

– Слава Богу! – одвітила хазяйка. – Старіємось потрошки. Ось подивіться на мою Олесю – матір переросла! (хазяйка глянула на чорнявеньку дівчину). А се сліпенький дід (хазяйка показала на столітнього дідугана, що сидів на покуті, схиливши бідолашну свою голову на груди). Колись співав по ярмарках, а тепереньки тільки луна ходить по світу од його пісень: увесь голос виспівав і бандуру потрощив.

Гарна дівчина Олеся, така повна, миловида, – а я дивився на діда. Зроду такого не бачив: біле волосся, густе, як ліс, прикривало йому високе чоло,

брови насунулись на самі очі, а широка борода аж до пояса доходила. Отак узяв би пензель та й списав вам Сатурна.

– Відкіль, старий? – спитав я діда, сідаючи біля його.

– Хто його зна? – обізвалась хазяйка. – Увесь свій вік вештається по світу... Жив колись за Берекою, та давно ж: теперечки вже забув і свій хутір, і свою хату.

– Ні, не забув, – обізвася дід, – не забув!..

– Куди ж тепер ідеш? – спитав я діда.

– У Павлоград.

– Що ж там будеш робить, співати чи що?

– Та ні, кажу вам, – перехопила хазяйка, – він тепер не співа, він тільки розказує!

– Що ж він розказує?

– Що з ним діялось на світі, як козаки бились з ляхами, з татарами, про відьом, про чортів!.. Він увесь світ виходив: був у Чорноморії, у Глухові, за Києвом був... А чи не наставить вам самовару?

– Настав, паніматочко.

– От і добре! Старенького напоїте гарячим, то він вам за те що-небудь розкаже.

– Чи довго вже волочишся по світу? – спитав я дідугана, як ми zostались одні.

– Довго, дуже довго, – одказав старий, важко зітхнувши, – я ще оженився у очаківську зиму. Ми тоді жили на запорозьких землях вольними козаками. Як же зруйнували кіш, то наш посьолок з землями достався якомусь пану. Не хотів я зоставатися панським, запряг коня, узяв жінку з дітьми – дівчину по восьмому годку і хлопчика-годовичка – та й помандрували у Чорноморію. Од Тора довелось простувати степом, як морем, – ні хуторця, ні землянки. Той рік була засуха, і якого лиха ми не одвідали: кінь без паші і водопоєю здох – і ми пішли пішки; що було з нами запасу – поїли, тільки й живились корінням. Не пройшли й десяти днів, як поховали дочку й сина, а там з нудьги та голоду занедужала й жінка: я ніс її на своїх руках, поки не оддала душі Богу... По Чорноморії я вештався тридцять п'ять літ; бився з черкесом, плавав на Чорному морю; а там потягло мене знов у рідну сторону: схотілось ще побачить батьківську хату і поклонитися батьківській і матчиній могилі. Прийшов – й не пізнав нашого хутора: де була наша хата, там розкинувся панський сад; а де було кладовище, там стояв шинок. Вийшов я на вигон, глянув на слободу і округи, згадав молодий вік, батька, матір, жінку, дітей – заплакав та й пішов собі світ за очима. От уже тридцять літ, як тут вештаюся, а тридцять, як живу, – а, бреше вона, батьківської хати не забув. Було як

заспіваю, то мені здавалось, що я сиджу біля своєї хати і мене слухають батько, мати, жінка й діти!..

Небагато слів ув оповіданні діда, а скільки ж то лиха!.. І не хотів він розжалобить мене, а глибоко уразив серце, важко засмутив душу. Довгу низку лиха нанизала йому злая доля!

Хазяйка не дала мені з старим добре й розговориться – принесла чашки і знов заторохтіла: то про Троїцький ярмарок, то які панночки повиходили заміж, які ще позоставались, налічила з десятків померших і присікалась до діда, чом він не розкажує.

– Як же мені розказувати, – сердито обізвався дід, – коли не даєте й рота роззявить: скрегочете, мов сорока на вербі!..

– Мовчатиму, їй же Богу, мовчатиму, – перебила хазяйка, – тільки розкажіть, будьте ласкаві, про закоханого чорта.

– Добре, добре, розкажу, – чом не розказать?

Дід з великим смаком пив чай, заїдаючи харківськими бубликами, а там, як вихилив ще дві чашки з ромом, то аж помолодшав.

– От тепер, – каже, – якось сили добув; здається, якби була бандура, то ще б і заспівав!..

IV

Старий підняв голову і ще твердим голосом так почав:

– Дід мій був запорожець. Де йому на віку не довелось бувати, чого не бачити! Удався він високий, здоровий та ще в додаток був і великий характерник: знався з відьмами, з чортами, нічого на світі не боявся – правдивий був запорожець! Уже немолодим прийшов він на Береку, одруживсь і збудував собі хату. Жив він трохи не сто год і до смерті добре чув, бачив, а деколи сяде на коня і охляп поїде у Харків. Ото ж під старість у довгий зимній вечор як стане оповідать, що з ним діялось, то і смієшся й плачеш, а часом і чуприна полізе догори. Ось як він розказував про того закоханого чорта.

Раз у схватці з татарами убили під дідом коня. Жаль йому того коня, як рідного брата: одно – надійний був, а друге – такого не знайти і на Запорожжі. От дід і пішов у слободи пошукать лицарського коня. Тоді не так, як тепер: скрізь була пустиня – і діду довелось простувать по степах навмання, питаючи дороги то у сонця, то у зізд. Через кілька днів дід трохи притомивсь, вже й торба з запасом стулилась: останній сухар доїв. Зблизившись ік Донцю, де починаються пущі, дід зайшов у таку гущину, що

не продереться: морське дерево так і хвиська, а тут і ніч насунулась. Сів він собі під кущем підождати, поки зійде місяць, та й задрімав. Аж чує крізь сон – неначе хто його тягне; прокинувся, дивиться – повний місяць уже височенько, і вітру нема, а дерева так і гнуться усе в одну сторону, і його самого неначе яка невідома сила туди ж тягне. Став приглядуватися – аж недалечко стоїть високий козак у кармазиновім жупані, в чорних оксамитових штанях і жовтих чоботях... такий з нього чуприндир, що кращого не знайти і у коші! Стоїть проти місяця і руками розмахує, неначе кого до себе манить; і як махне рукою, то аж дерево до його нахилиється і мого діда неначе хто у потилицю штовха. «Що воно за біс, – подумав дід, – чи не характерник...» Хотів вже був до його обізватися, коли чує – щось гепнуло за деревами та так іскрами кругом і обсипало. Дивиться – із-за куців вийшла височенька дівчина, що кращої і у сні не побачиш. Несміливо підійшла вона до козака, згорнувши на грудях руки.

– Чого ти мене звав? – спитала дівчина таким голоском, що у мого діда аж серце тьохнуло.

– Питаєш, чого, – промовив козак, – хіба не знаєш, як я тебе кохаю?.. Без тебе мені й пекло не миле!..

– От за чим! – каже дівчина. – Я давно вже се знаю.

– Та ні, – одказав козак, – не за тим... Як тебе побачу, то й сам не знаю, що говорю... Слухай, Одарко, скажи мені, чи хочеш бути моєю!.. Хоч би ти у тисячну долю так мене кохала, як я тебе!..

– Не треба мені твого кохання, не проси й мого, – одрізала дівчина, одвернувшись, – цур тобі, пек тобі!

«Е, – подумав дід, – яка пиха! Зневажає залицання такого козака!»

– Слухай, Одарко, – знов почав козак, – будь моєю – усе для тебе зроблю, усе, чого тільки не забажа твоя душа!

– Не зробиш того, чого моя душа бажає... – одвітила дівчина, важко зітхнувши.

– Зроблю, ей же ей, зроблю, – каже козак, – запрягаюсь тобі пеклом, сатаною і Фарнагієм, – щоб мені не згубити ні одної християнської душі, щоб мені провалиться у ополонку після Ордані... от що!

«Як він, гаспидів син, кумедно божиться», – подумав дід.

– Не віриш? – пита козак.

– Не вірю, – одвітила дівчина.

– Не знаю, як вже мені й запрягатись, моя голубко! – каже козак та пригорнув до себе дівчину і цмокнув її у щоку...

Як цмокнув, так по усій пуці луна і пішла; дерева заколихались, гілля до гіллі прихилилось, затуркали горлиці, і мого діда нахилило до землі, –

якось губи засвербіли, а тут де не взялась жаба, плиг! – і не схаменувсь, як чоломкнув бісову тварюку.

І що б ви думали? Так йому зробилось весело на душі, мов гарну дівчину у ясне око поцілував!

– Ох, – застогнала дівчина, ухопившись за щоку, – як же ти мене опік!.. Так од тебе пеклом і несе. Коли хочеш, – каже, – ізо мною розмовляти, то хіба у воді; а тут ти мене спалиш своїм пекельним коханням.

– Добре, – каже козак, – нумо женихатись у воді.

Дивиться дід – біля їх і сажалка; чи вона була, та він її не бачив, чи вона справді уродилась, як кажуть, по щучому велінню! «Що се за вража мати! – подумав дід. – Чи вони люди, чи, може, чортяки?»

Сумно йому стало, аж оселедець біля вуха заворушивсь. Далі дивиться – стали роздягаться: дівчина, буцім не своїми руками, зняла кофту, плахту; далі, не соромлячись, і сорочку. Як глянув на неї дід, то аж жижки в його затрусилась; давно вже минуло, а було як заходиться розказувать, то аж цмока, аж очі йому рогом лізуть – така гарна! Місяць, як скреблом, окотив біле її тіло; уся – як виточена, а довга коса, чорна, як гадюка, так і обвивається круг тонкого стану і аж до повних литок достає. Повернулась з плечей – ще краща; тільки роздивився дід – аж хвостик! Так собі, невеличкий, та, матері його біс, – хвостик! Виходить, що дівчина – відьма. Глянув на козака – аж і в того хвіст такий довгий, як у хорта, так їм виграє, як кіт перед мишею. «Еге, так от воно що!» Тут догадався дід, що чортяка та закохався у відьму. Думає собі: «Хай же вам біс!» Хотів був тікати, та не здвигнеться з місця, як до землі приріс; хотів перехреститися, так руки не підійме. Досадно дідові, та нічого робити: припав до землі та й дивиться, що дальш буде. Увійшов чорт з відьмою по пояс у сажалку, і знов стали розмовлять.

– Скажи ж мені, моя голубко, чого бажа твоя душа? – пита чорт.

– Не скажу, – одказала відьма, – не скажу, поки не запрясигнешся пекельним словом – зробиць...

– Чи довго ж будеш моєю, як обіцяю?

– Десять рік, – каже відьма.

– Добре, усе зроблю! (чорт протягнув руку). От тобі рука і моє пекельне слово!

– Хто ж нас розіб'є? – спитала відьма. – Треба, щоб була християнська душа, та ще чиста.

– Є кому розбити, – каже чорт, мотнувши головою у той бік, де лежав дід, – там, – каже, – під кущами сховався запорожець.

– Хіба у запорожців чиста душа? – пита відьма. – Вони ж самі п'яниці та розбишаки...

– Еге, розкажуй, – каже чорт, – нема найчистішої душі, як у тих гаспидових синів; вони живуть по Писанію: не водяться з жінками, б'ються

з бусурманом і боронять віру православну... Ей, Кириле! – гукнув чорт. – Ходи лишень сюди та розбий нас.

Дід нічирк, лежить собі і дух притаїв.

– Та ну ж бо, йди! – знов крикнув чорт. – Ти ж не раз похвалявся, що не боїшся чорта, а теперечки й злякався!..

Досадно дідові – бачите, пристидив, диявольська личина. Нічого робить, треба йти, щоб справді ще не подумав, що злякався.

– Чого ж тут лякається? – обізвався дід, а сам аж труситься.

– Так чому ж не йдеш?

– Люльки шукаю; загубив у траві та й не знайду.

– Та не бреши, – люлька у кишені.

«Диявольський син! – подумав дід. – Він усе знає: од його ніяк не одбрешешся».

– Розбивай! – каже чорт, як дід підійшов ік сажалці.

– Як же я вас розіб'ю? – каже дід. – От стану я чорт батька зна для кого кармазини каляти! Виходьте на сухе.

– Хіба тобі повилазило? – каже чорт. – Глянь: де дівчина стоїть, замерзло; сміло йди, здержить.

– Що за біс?! Справді замерзло... Чого ж воно замерзло? – пита дід.

– Того, – каже чорт, – що вона – бодай її! – так тепло мене любить, що аж вода біля неї мерзне.

– А чого ж се, чорте, – пита дід, – біля тебе пара йде з води і бульбашки схоплюються?

– Еге! – каже чорт. – Це так я її широко кохаю, що аж вода біля мене кипить.

«От такого б кохання нашим дівчатам!» – подумав дід та спустився у сажалку, зайшов поза відьмою і тільки розбив руки, а з рук щось плюсь у воду, задригало ніжками та й пірнуло.

– Що воно таке? – спитав дід. – Жаба чи що?..

– Ні, – каже чорт, – довго за руки держались, так чортеня вродилось.

«Ну, не бісові ж тобі й чорти, – подумав дід, – які вони плодющі! Тільки за руки подержались, уже й чортеня привели».

– Ну, тепер кажи, – питає чорт відьму, – чого душа твоя бажає?

– Спасенія, – промовила відьма.

Як се почув чорт, то аж носом закрутив – наче чемериці понюхав.

– Не можна сього, – застогнав він, – і не проси! Ніяк не можна!

– Чому? – спитав дід.

– Тому, що вона вже раз одступилася од Господа, то удруге її Бог до себе не прийме.

– Брехня, – каже дід, – як покається, то і втретє прийме!..

– Та ну вже, мовчи, – grimнув на його чорт, – коли не знаєш Писанія.

– Ні, знаю, – каже дід, – я й сам письменний, не раз і Апостола у церкві читав.

Дід був такий завзятий, що як піде на спор, то хоч чого й не знає, то скаже – знаю, а часом і своє вигадує і так до ладу приткне, що зіб'є з пантелику й знаючого.

– От, приміром, сказати, – каже, – я й чоловік, а мені жаль небоги: здається, чого б не зробив для її спасенія; а то ж сам Бог милосердний, як би він не помилював грішної, коли вона кається?

– Так коли ж вона вже одхрестилась... – пробубонів чорт.

– Не велика вада, – перебив дід, – піп і вдруге перехрестить, і дуне на тебе, і плюне!..

Чорт на се й одвіту не дав; стоїть собі, похнюпивши ніс, та чуха потилицю.

– Ти ж сам знаєш, – обізвалась до чорта відьма, – що не по своїй волі зробилась я відьмою; мене мати приневолила.

– Нащо слухала матір, – ти мала свій розум і свою волю!..

– І се брехня, – сміло перебив дід, бо як піде на правду, то він і чорта не злякається. – Нуждою та страхом, – каже, – можна до усього приневолити чоловіка.

– Подумайте самі, чого просите, – заголосив чорт (трохи не плаче, бідолашний), – як же мені помагати спасенію душі, коли на те я чорт, щоб губити християнські душі?.. Та мене, – каже, – за сю пакість на шматки розірвуть!..

– За що? – каже дід. – Не великий гріх спасти одну душу, а там покаєшся та десять загубиш, то тебе ще й по головці поглядять.

– Еге! Хіба проти шерсті! – прогарчав чорт.

– А як би я тебе кохала! – обізвалась відьма, так глянула на чорта карими очима, що аж лід затріщав і поколовсь, трохи дід не шубовснув у сажалку, та якось вискочив на берег.

Задумався чорт, довго стояв понурившись, довго міркував, та вже нечиста мати так його підкурила тим коханням, що нічого й не вигдавав.

– Що буде, то буде, – сказав, обернувшись до відьми, – нехай буде по-твоєму!

Вийшли із сажалки; відьма повеселішала, а чорт засмутивсь, аж хвіст повісив. Дід поміг відьмі одягтись, своїми руками обтер біле її тіло і примітив, що вона до його якась тепленька стала. Накидаючи на неї сорочку, він шепнув їй на ухо, щоб вона його слухала. У діда чуле було серце: йому жаль стало відьми.

– Ну, чорте, – питає дід, – яку тепер даси пораду? Що сотворим, да спасемся? – додав з Писанія.

– От що, – одвітив чорт, скривившись, – недалеко відсіля спасається пустельник; велику силу він має у Господа – усякий гріх одмолить, хоч якого грішника на путь істинний наведе. Так отже, як поживемо десять год із Одаркою, я й одведу її до того пустельника, то він і спасе грішну душу...

– Е, ні, чорте, – перебив дід, – за десять літ багато води утече; поки сонце зійде, роса очі виїсть. За десять літ або відьма дуба дасть, або пустельника Господь до себе прийме. Ні, так не можна! Починаючи таке добре діло, треба зараз іти до пустельника за благословенієм.

– Та ну, не мішайся не в своє діло! – загомонів чорт, аж затупотів ногами з досади.

– Як – не моє? – закричав дід. – Я ж вас розбивав!.. А як збрешеш?.. Де вона тоді буде шукать того пустельника?

– Чорти ніколи ще не брехали! – каже чорт.

– Чортам ще й дурень віри не няв! – одрізав дід.

– Нехай буде так, – обізвалась відьма, – як дядько Кирило кажуть: треба хоч подивиться, де спасається той пустельник.

Довго спорили, трохи не полаялись, – так діда ж і найстарший чорт не переміг би. Нічого робить: чорт почухав потилицю і згодивсь. Може, у його була якась потайна думка, та мій дід і собі вже вигадав, що робить... Побачимо, хто кого одурить!

– Ну, теперечки, моя відьмечко, – каже чорт, – лети собі додому, а завтра ми з Кирилом прийдемо до тебе і, не гаючись, поїдемо до пустельника.

Відьма сіла на мітлу, кивнула головою до діда, високо звилася угору і, порівнявшись з зірочками, полетіла у свою хату. Чорт не спускав з неї очей, аж поки не зникла, а там так важко зітхнув, що аж листя зашелестіло; по долині мов що покотилось; свиснула сова; далеко у болоті загудів бугай. І в діда серце защеміло, і він здихнув, неначе от-от попрощався з тією дівчиною, що вже давно покинув, як помандрував у Січ.

Дід із чортом, умовляючись, пішли поруч, як товариші. Дід із свого рижка натрусить чортові табаки, а чорт йому натрушує свої – такий вслужливий! Скоро дід наб'є люльку, а чорт зараз і вогню викреше. Дід згадав про горілку, а чорт зараз і частує і на закуску тягне із сумки печену качку і пшеничний пухлий буханець. Випивши і попоївши, діда взяла охота подратувати чорта: хотів був перехрестити його та подумав: «Цур йому! Хоч він і чорт, а все-таки товариш: не чесно товариша обижать». Далі, як глянув на чорта, то аж жаль його стало: іде, звісивши голову, неначе на шибеницю його ведуть.

– Розкажи мені, чорте, – пита дід, – яким се побитом ти закохався у відьму? Адже ж кохання досталось не чортам на долю, а нам, грішним?

– Е, братіку, – каже чорт, – і у нас є серце, таке ж, як і в вас, і з тим же проклятим коханням! Як же б ми вас іскушали, коли б не знали, яке серце у людей?.. А маючи серце, як його устережешся?.. Слухай, Кириле, – каже чорт, знявши шапку і вклонившись, – поможи мені у моїм ділі, а я тобі у великій пригоді стану.

– Добре, – каже дід, – чом доброму чортові не допомогти!

А у самого все на думці, як би вирятувати дівчину, якось вона і дідові припала до душі.

– Чого хочеш, того й проси, – каже чорт.

– Та мені нічого й не треба, – каже дід, – тільки хіба достати доброго коня.

– Я тобі кінь! – каже чорт. – Сам перекинусь у коня і п'ять год буду тебе возити, а п'ять поживу з Одаркою. Я у п'ять літ вбгаю п'ятсот – на те ми чорти!

– Гляди ж, не збреши, – каже дід.

– Не бійсь, – каже чорт, – от тобі рука і бісове пекельне слово! Та нам не велено не то обманювати – і зачіпляти запорожців, бо вони б'ються за віру православну. Та не велика і користь, – каже, – коли якого й завербуєш: уб'ють його на війні, от він уже й не наш. Відки візьметься Петро з ключем і одбив: так і товче нашого брата, не розглядаючи, де око, а де морда; а ще як вихопиться Микола, то швидше втікай, бо вернешся у пекло без хвоста – одірве!

– А багато у пеклі запорожців? – пита дід.

– Ні однісінького: які були, то й тих повиганяли.

– За що ж ви їх повиганяли? – пита дід. – Для нашого брата вам жалко і кутка у пеклі?

– Коли ж такий гармидер роблять, – каже чорт, – що усіх чортів із пекла порозганяли. Хіба не чув про того Марка, що товкся по пеклу?

– Що ж вони там роблять? – спитав дід.

– Понапиваються гарячої смоли, – розказує чорт, – як тії горілки, позалазять у печі та й почнуть шпурлять відтіля головешками. Раз трохи пекла не спалили!.. Або ляже на сковороду та й звелить підпалювать себе. Печеш його, печеш, аж шкура на тобі тріскається, а він тебе лає, кепкує з тебе та кричить на усе пекло, що змерз. Біда з ними!.. Де вже допекти їх вогнем: уже як їх шкварили ляхи, та й ті нічого не доказали. І у пеклі того не вигадеш, що вони з ними робили. Наливайка пекли у мідному бику: уся Варшава збіглася послухати, як зареве бик, та нічого й не почули – істлів, сердешний, на вугілля, а голосу не подав. Що ти вдієш, коли живого не дошкулиш, а то щоб мерлого!

– Так і треба, – каже дід, – на те ми січовики, щоб усе витерпіть: тим-то нічого ми й не боїмось!

– Тривайте, – каже чорт, – скоро й на вас нападе велика халепа: не допечемо вас вогнем, так проберем морозом.

– Де ж ви того морозу добудете у пеклі? – пита дід.

– Еге, у нас нема, так у вас є, – каже чорт, – ми вам такого чоловіка вигадеш, що гірший ще буде от самісінького чорта!.. Він вам нажене холоду, – побачите)!.. Та нехай вони скажуться! – мені тепер, як кажуть, – не до солі... Що то робить моя Одарочка?

– Скажи мені, чорте, – спитав дід, – чи вона у своїх тілесах, чи, може, перекинулась у таку гарну дівчину, як ти у козака?

– Ні, – каже чорт, – вона такою уродилась: нехай хоч царицею перекинеться, то кращою не буде! Одно тільки у неї негарне: легко її збити з грішного пуття.

– Якби не катержний, анахтемський хвостик! – пробубонів дід та й задумавсь.

Отак розмовляючи, йдуть собі лісом, а тут із-за кущів то виткне морду лісовик з зеленою, як трава, бородою, то вискочить вовкулака, підперезаний червоним поясом, то стрибають з гіллі на гіллю упирі у німецьких галанцях, і всі ж то низенько і привітно їм кланяються. Далі як пішли понад лиманом, то й перелічити не можна, що тих чортенят повискакувало з болота.

– Здрастуйте, дядечку! – озиваються до чорта, а діда так жахаються: бачать, що запорожець.

– Не бійтесь, дітки, – каже чорт, – се, щоб ви знали, мій сват Кирило.

Дід розказав, що бісенята поки ще молоді, то зелені, як осітняги, – нема у їх ні ріжків, ні кігтів. Та й втішні ж, розказував: бігають, крутяться, плигають, як жаби, граються, як кошенята: пірне у воду, а ніжки висуне з болота та й дрига. Дід хотів був їх подратувать, показав їм дулю, так вони ув один голос так і запискотіли:

– Спасибі вам, дядечку Кирило, за вашу ласку!

А чорт і каже:

– Ти їх цукром не годуй, тільки покажи їм дулю.

Стало світати, як дід із чортом вийшли з лісу. Не пройшли й півверстви, як побачили у долині велику слободу.

– Оце ж, – каже чорт, – і слобода, де живе Одарка: ото ж, дивись, і її хата, оточена вишневим садочком. Іди ж теперечки до неї, переднюєш, а увечері, як сонечко сяде, то й я до вас прийду. Я б і зараз, – каже, – з тобою пішов, та удень небезпечно нашому брату ходить у слободу: часом наскочиш на ярчука^[2], та й півні кукурікають, щоб вони виздыхали!

Попрощавшись із чортом, дід спустився з гори ік плесу. Достав із сумки бритву, виголивсь, надів чисту сорочку, помолився Богу та й пішов до відьми. Дорогою зірвав по кущику горицвіту, золотисячнику і дроку, згорнув докупи, закрутив і заткнув собі за лівий чобіт^[3]. Себто для того, щоб чорт не знав, об чім дід буде розмовляти з відьмою.

VI

Одарка стріла діда на порозі з хлібом, з сіллю і поклонилась йому трохи не до землі.

– Спасибі вам, дядечку! – каже. – Од мене, бідної сироти, і Бог, і люди одцурались, а ви не цураєтесь мене, грішної. Чи не допоможе вам Господь вирятувать грішну мою душу!

– Не бійсь, Одарко, – одказав дід, – вирятуємо! Не дамо чортаці насміятись!

Дід, кажу вам, мав чуле серце: часом, щоб заспокоїть бездольного, то і завіряє, і збреше...

Простора хата у відьми, а якось пусткою оддає; і вікна чималі, а сумно. Одарка так і пригортається до діда, так йому у вічі й дивиться, то усміхнеться і радіє, а то і знов засмутиться. Як сонечко увосени: вигляне із-за хмари і знов сховається.

– Дядечку, – каже відьма стиха дідові, – не кажіть мені нічого, що у вас на думці, а то бісів Трутик (так звали закоханого чорта) усе буде знати!

– Не бійсь, моя кралечко, – каже дід, ударивши по лівому чоботу, – я йому, іродовому синові, уха заткнув. І ми дещо знаємо!.. Не почує й не побачить, хоч би я ось що з тобою зробив. – Та, се кажучи, і перехрестив відьму.

Як перехрестив, так і вдарило її об землю, посиніла, запінилась, так і звело її у клубок. Дід злякався і не рад вже, що перехрестив; скоріш їй під

ніс сунув дулю, так вона відкрила очі і ледве опам'ятувалась.

– Ох мені лишечко, – простогнала відьма, – як же ви мене вразили, як ножем у серце!.. Не хрестіть мене, – благає, – а то нечистий мене задавить і до спасенія не допустить.

– Ні, не буду, не буду, – каже дід, – нехай вже тебе пустельник хрестить Божою рукою!

Відьма поставила дідові снідання і пляшку тернівки, а сама стала поратись біля печі. Дід їсть і запиває, а сам очей не зводить з Одарки. «Яка б то, – думає, – була з неї молодиця, хазяйка, коли б не катержний, анахтемський хвостик; бодай їй він одсох!»

– Розкажи мені, Одарко, – спитав дід, – як се мати перекинула тебе у відьму?

– Бодай не згадувать, – почала Одарка, зітхнувши, – от як се сталось. Я була ще на восьмому годочку, як мій батько поїхав на війну. Через два роки вернувся козак Хведір з недоброю вістю, що мого батька десь за Дніпром вбито. Мати дуже убивалась за батьком, – та скоро і заспокоїлась: Хведір жив у нашій хаті і полюбився матері. По слободі ходила вже чутка, що мати йде за його заміж, як Хведір полаявся з матір'ю і оженився на дочці нашого сусіди. Не знаю, як вам і розказать, що тоді робилось з матір'ю: бігала по слободі, як несамовита, а там і зникла. Усі думали, що вона наложила на себе руки, аж через два тижні уночі чую – щось загуло на горищі, застукало у комині і по хаті повіяло холодом. Я схопилась та до печі – думаю, чи не горимо; дивлюсь – хтось роздува огонь, загорівся віхоть, – аж мати! Така розпатлана, розхристана, а очі так і палають, – аж страшно на неї глянути. Я зраділа та й кинулася до неї, а вона як крикне не своїм голосом: «Не підступай!» Я так і завмерла, де стояла. «Озьми, – каже, – образи та повинось у комору і хрестик, що в тебе на шиї, там зостав». Познімала я образи і повиносила у комору – думаю, чи не хоче мати хату мазать; а, як вернулася з комори, мати обняла мене і гірко заплакала, так і вмила мою голову сльозами, як окропом. За кілька місяців після сього занедужала Хведорова жінка, чахла-чахла та і вмерла, а Хведір з нудьги і жалю довго блукав по лісах, поки десь під дубом не знайшли мертвого. У слободі стали люди розказувать, що моя мати відьма і що вона з світу звела Хведора з жінкою; дівчата мене цурались. Я не вірила людям, хоч часом і сама бачила, що щось чудне діялось у нашій хаті. Увесь тиждень мати – як мати, а в суботу і близько до себе не підпускає, а на ніч замикала мене на ключ у комору. От схотілось мені довідатись, чому се мати так робить і що тріщить і клекотить у хаті. Раз у суботу – тоді мені пішов сімнадцятий рік – мати мене замкнула, а я підняла мостину та й вилізла з-під комори. Бачу – у хаті палає огонь; глянула у вікно – аж стоїть мати біля

печі ув одній сорочці з розпущеною косою і якесь зілля кладе у макітру. Далі поставила макітру на долівку, сіла на мітлу і тільки нахилилась на макітру, а звідти як пахне полум'я – так її й потягло через комин у бовдур; я як крикну: «Мамо, що ти робиш?» А вона, як птиця з підбитим крилом, так і вдарилась на землю та мене за косу. «А, неслухняна дитино! – закричала не своїм голосом, – підгляджувати? Не будеш же мене корить, я з тебе таку ж зроблю відьму, як і сама!» Перегнула мене через мітлу і помчала. Опам'ятувалась вже я аж на Лисій горі біля Києва. Нічого мені вам казати, що там діялось: ви й самі, може, не раз там бували, так знаєте...

– Як не знать, – каже дід, – кілька раз самому доводилось там бувати!

Дід якоесь соромився казати, що чого-небудь не знав або не бачив, так і збреше; а йому збрехать та ще перед відьмою – як раз плюнуть.

– Що тоді, – каже відьма, – зо мною діялось – не розкажу; я лежала ниць, заплющивши очі, і говорила якісь слова за матір'ю, од когось одрікалась; назад я вже полетіла на своїй мітлі. Оцей самий Трутик і мітлу мені зробив. Вернувшись, хотіла помолитись Богу, і тільки перехрестилась, а мене так і вдарило об землю. З тієї пори отак, як бачите: плачу – не одплачусь, думаю – і нічого не вигадую...

– Де ж твоя мати, бодай їй? – спитав дід.

– Чорти замордували... Як мати удовольнила своє серце, згубивши Хведора і його жінку, тоді тільки побачила, що згубила свою і мою душу; думала, як би вирятуватись, а чорти та відьми й довідались. Раз полетіла вона на Лису гору та й не вернулась; і мені те ж було б, та Трутик оборонив. Що буде дальш... а тепереньки так гірко та важко на душі, так нудно на світі!..

Відьма облилась слізьми.

– Не плач, моя горличко, – каже дід, – не плач, спасемо твою душу!.. Як таки, щоб запорожець укупі з чортом чого не зробили!

– Коли ж мене Трутик не допустить до пустельника! – каже відьма.

– Так я піду, – каже дід, – а там вже не його воля: буде, як пустельник звелить. Трутик обіцяв мені п'ять літ за коня служити, а тимчасом, дасть Бог, ти спасешся, і як вернеться чорт, то хіба облизня піймає... А там, моя кралечко...

Дід не договорив, тільки вусом моргнув і так глянув на Одарку, що вона потупилася і почервоніла, як калина.

Відьма добре нагодувала діда, участувала запіканкою і тернівкою і послала йому у коморі спочити. Не спавши цілісіньку ніч, дід заснув, як убитий.

Дід заспався аж до вечора і як ввійшов у хату, то вже застав там Трутика. Так гаспидів син і в'ється біля Одарки, аж досадно стало дідові. Поздоровкавшись, дід сів на лаві та й пита чорта:

– А чи далеко до пустельника?

– Ні, – каже чорт, – близенько: за Ізюмом, у Святих Горах^[4].

– Як близенько?! – крикнув дід. – Та ми й на п'яті сутки туди не дійдемо!

– Еге, по-вашому, по-запорозьки, – каже чорт, – може, воно й так, а по-нашому – так ні; як виїдемо раненько, до схід сонця, то надвечір і там будемо.

– Слухай, чорте, – каже дід, розсердившись, – не чіпай запорожців. Я тобі кажу: якби мій кінь був живий, то будь я не Кирило Келеп, коли ув один день не став би! от що!

– Та не бреш, – каже чорт, – і у два не доїхав би; а от як я тебе повезу, то й в обід успіємо!

– А Одарка ж як? – спитав дід.

– Вона перекинеться хортицею, – каже чорт, – так ми ще дорогою і пополюємо за зайцями.

До півночі гнули теревені, а там спочили трошки та й рушили. Як сонце виглянуло із-за гори, наші були вже далеко од слободи. Дід їхав навзаводи на вороному арабському огеру, а біля стремена бігла біленька хортиця, така ж хороша, як гарна була Одарка. Стриба собі, не доторкуючись ніжками до землі, як на крилах, неначе ластівка в'ється. Порветься зайчик – так зараз і дожене його, – не рве, а тільки подержить за вушко та й пустить. А кінь, матері його біс, як намальований: шерсть на йому блищить, як броня, шия, як у лебедя, із очей іскри сиплються, а із ніздрів полум'я паше. Дід наб'є люльку і вогню не креше – приложить тільки коню до морди, так вона і запалиться. А збруя ж яка? – і у хана кримського такої нема: уся золотом залита і обсаджена самоцвітами. Дід не натішиться конем, гладить його, цмокає і на Одарку не гляне. Сказано, запорозька натура; недаром співають «Проміняв жінку на тютюн та люльку», а де б то не промінять на доброго коня!

Іще сонечко височенько стояло, як вони добігли до Святих Гір. Дід напоїв коня і сам напивсь, прив'язав чорта за повід до дерева та й каже:

– Подождіть мене – я на часинку збігаю до пустельника.

– Іди, та не барись, – каже чорт, – бо треба ік світу вернутись у слободу, а там весілля одбудемо – та й у Січ.

– Яке весілля? – пита дід.

– А з Одаркою ж! – каже чорт.

«А щоб ти не діждав!..» – подумав дід та й пита:

– Де тут дорога до пустельника?

– Іди сією стежкою, – каже чорт, – оце ж він і протоптав її, ходячи сюди по воду.

Пішов дід усе лісом на високу гору і вибрався на уступ; з одного боку – круча, аж глянуть страшно, з другого – скеля стіною піднялась аж до хмари. Дивиться дід: у скелі – двері, а над дверима – образ; ввійшов – церковця, так собі невеличка, висічена у скелі. Тільки перехрестився та вдарив поклон, аж із келії виходить пустельник, старенький, згорблений, а борода біла, як молоко, аж до колін. Дід підійшов під благословеніє, а пустельник поблагословив та й каже:

– Чого се, чоловіче, Бог з нами, так од тебе чортом душить?

– Як же б то й не душило, – каже дід, – коли цілісінський день їхав на чорті та ще й з відьмою.

Дід усе розказав, як було і чого приїхав.

– Як ви, святий отче, – каже, – поради не дасте, то вже не знаю, де його у гаспида й шукати того спасенія.

– Воля Божа, – каже пустельник, – може, й тут знайде спасеніє, коли щире буде покаяніє. Як бачу, вона хоч і відьма, та менше лиха робила людям, як ті, що святош удають. Вона, – каже, – і на путі грішному шукала спасенія, а другі так із істинного пуття збиваються.

– Так, панотченьку, так, – перебив дід, – оце саме і чорт казав!

– Чорт, – каже пустельник, – сулив їй усі прелесті мира сього; друга б – і не відьма – на сі посули піддалась, а вона не преклонила.

– Не преклонила, панотче, не преклонила, – каже дід, – так і чортові одрізала; аж носом закрутив диявольський син!

– Ну, тепер помолимося Господу, – каже пустельник, – то Він, милосердний, напутить нас, що треба робити.

Пустельник упав на коліна, дід собі, і стали молитись. Та й тепло ж молились: темна церковця та і освітилась, наче хто світло засвітив. У діда із очей аж дві сльози викотилось, як дві срібні кулі, аж брязнули, ударившись об кам'яний поміст. Помолившись, устали; от пустельник і каже:

– Ходімо ж, я покажу тобі печеру; одведеш туди небогу, там вона і буде спастись.

– Будьте ласкаві, панотче, – каже дід, – заступіться за бідну сироту... коли б ви побачили, що за молоде та гарне, та нещасливе!.. Так же катержний, анахтемський хвостик... та ще от що... – почав дід, та й язик прильне к гортані.

– Що там ще? – спитав пустельник.

– Болячка на серці нарядилась, – каже дід, важко зітхнувши, – закохався я у сю диявольську відьму, бодай їй... нехай буде здорова, от що!

– Буду благати Господа, – каже пустельник, – щоб Він милосердний послав їй покаяніє; а ти їдь собі з Богом у Січ. Побудь ще там п'ять літ на лицарській стражі та й вертайсь до мене. Як дасть Бог, що вона спасеться, то я вас і повінчаю.

– Що ж мені тепер робить із чортом? – пита дід.

– А що з ним робить, – каже пустельник, – коли годящий з його кінь, їдь на йому у Січ.

– Де вам негодящий! – каже дід. – Такого коня і за сто талярів не знайти: і хода добра, і навзаводи не взяв його кат, і підтюпцем; а на поворотах тільки нахились, то він вже і повертає. Так боюсь же, щоб не втік, дияволів син.

– Не бійсь, – каже пустельник, – я тобі дам на його кріпость.

Пустельник пішов у свою келію, виніс кипарисний хрестик і надів його на шию дідові.

– Тепер, – каже, – він у тебе, як наймит, як крепак: що звелиш, то й робитиме!

Пустельник провів діда до печери і поблагословив його на прощання.

Вернувся дід до чорта, та якось йому і глянуть на його совісно, хоч у рябка очей позичить. Та вже ж не потурать і чортові, щоб губити християнську душу. Не щодня бридня, не все коту масниця! Тільки доторкнувся дід до чорта, зараз і почув, сердешний, свою неволю, так і затрусивсь і застогнав, бідолашний.

– Що ти, Кириле, зо мною зробив! – озвався чорт.

– Те, що й ти з другими робив, – каже дід (а самому жаль чорта: добра була душа у покійника). – Ловить, – каже, – вовк, та як і вовка піймають!

Недовго дід базікав з чортом, та нічого було гаразд і казати. Узав відьму за руку та й повів у печеру. Дорогою розказав їй, на чому вони погодились з пустельником, обняв Одарку, кріпко притулив до серця, аж зомліла небога, а там сів на чорта і полинув, як на крилах, у Січ.

VIII

Уранці дід вже був у коші. Кому не скаже, що він учора ввечері виїхав із Святих Гір, ніхто віри не йме; та як і повірить, щоб ув одну ніч перебігти тридцять миль! Чого вже не виробляв дід на тім коню! Якби почули, що він

розказував, то б сказали, що бреше: за цілісінький тиждень не переслухали б. Раз дід заспорив і в заклад пішов, що поїде у Бахчисарай і самому кримському ханові у вічі плюне. І що б ви думали? Поїхав та й плюнув, та ще й добре вилаяв; дід знатно лаявсь – у якогось москаля вчивсь: «Ти, – каже, – хане, покійного чорта племінник, бусурманський, кателицький, анахтемський, гаспидів син, триста тобі чортів у живіт!» А було як наскочать січовики на татарську орду, то дід так і вріжеться у саму гущину; а коні як почують чорта, то врозтіч; а дід і почне кришить татар, як локшину: так голови і валяться, як груші увосени. Чотири роки дід був курінним отаманом, а там, як прийшла пора, от він і став прощатись. Не хотіли були пускати січовики, так дід їм каже:

– Зостався б, товариші, так обіцявся відьмі оженитись: треба, бачите, додержати козацького слова.

– Що за зух^[5] наш Кирило, – сміються запорожці, – не побоїться і чорта позвати у дружки.

– Еге, – каже дід, – я не побоююсь і на чорту поїхати.

Та сів на чорта та й чкурнув у Святі Гори: ув обідню добу там опинивсь. Дивиться – аж того гайвороння така сила, наче з цілого світу позлітались гемонські тварі та й вкрили і гори, і ліс. Скоро побачив їх чорт – так і затрусивсь, і голову повісив, і хвіст опустил, почув своє лихо. Доїхавши до тієї межі, що далш на чорту їхати не можна, дід зліз та й каже:

– Прощай, чорте, не поминай лихом; спасибі тобі за вірну службу!

Тільки дід договорив це слово, так кінь і перекинувся у птаха. Як же закрикає гемонське гайвороння та здійметься, наче хмара! – аж сонце закрило! Налетіли на чорта – дід і не схаменувався, не вспів руки підняти – перехреститься, роззявить рота, щоб Богослова заспівати, як вони вже й пошарпали Трутика на шматочки. Де те в біса і м'ясо ділось: тільки пір'я полетіло за вітром. Жалко дідові чорта, так жалко! Так тепер вже не до його; друга думка у діда – що то з Одаркою діється: чи помилував її Господь? Тільки переступив дід через рівчак – з-за кущів назустріч Одарка. У квітках, у стьожках, як до вінця. Так і кинулась на шию дідові.

– Спасителю мій! – заголосила Одарка. – Господь милосердний помилував мене, грішну... Тебе ж тільки й ждала, мій голубе, як билина росиці з неба!

Ще краща стала: така біла та повновида, очі сяють, як зорі серед темної ночі, зуби блищать, як білі голуб'ята на сонці під синім небом. Так і тулиться до діда, і цілує його, і милує, і хреститься, і його хрестить. Дід

стоїть, як укопаний, себе не тямить і очам своїм віри не йме; далі упав на коліна, простяг догори руки та крізь сльози й промовив:

– Боже милий, який же Ти до нас милостивий!

– Ходім же швидше до пустельника, – каже Одарка, – він тебе жде з самісінького ранку.

Дід, взявшись з Одаркою за руки, пішли до пустельника. Ввійшли у церковку; дивляться – вже і налой стоїть посередині, і два вінця лежать на налою, – не з фольги, як теперечки повелось, а із свіжих квіток.

– Здоров був, Кирило, – скрикнув пустельник, уздрівши діда, – як тебе Бог милував на Запорожжі?

– Слава Богу, панотченьку, – каже дід, – молитвами вашими – та спасибі і покійному чорту: добре служив, дияволів син.

Дід одслужив три молебні: архістратигу Михаїлу, Єгорію-побідоносцю і Миколаю-чудотворцю, а там пустельник поставив молодих перед налой та й обкрутив.

– Тепер, – каже, – нехай вам Господь помагає: будьте щасливі і довголітні та не забувайте, що Бог милосердний не на те, щоб грішили, а на те, щоб каялись у гріхах!

– Так, панотченьку, так, – каже дід. – От чорти так не дали покаятись Трутику; розірвали бідолашного на шматки – тільки пір'я полетіло за вітром!..

Як стали прощатись, Одарка тричі вклонилась пустельникові до землі, як рідному батькові. І дід хотів був поклонитись, так шия ніяк не гнеться. У тих січовиків в'язи, як у вовка; вони одному тільки Богу й кланяються до землі. От дід ухопив себе обома руками за оселедець та насилу нагнув трохи свою голову.

IX

Подякувавши добре пустельникові, дід з молодою жінкою пішов ік Березі. Грошей у його було до чорта: повнісінький черес, туго набитий дукатами, – так, що схотів, те й зробив. Вибрав він собі гарне місце над річкою, де теперечки панський сад, і поставив важну хату на дві половини. Накупив собі волів, овець, коней і зажив собі з Одаркою. Одарка дуже була щаслива з дідом – діждала сина ожениць, діждала і внука і вмерла з доброю славою.

– От вам і кінець. Вибачайте, коли не до смаку; розказував, що чув од діда; коли він брехав, то й я брешу.

***

– А що сталося, – спитала хазяйка, продираючи очі, бо поки старий розказував, вона то спала, то прокинеться і знов слуха, – що сталося з тим хвостиком?

– Е... поминайте, як звали той хвостик: одчитали з коренем. Дід як вже не доглядався, так і місця того не знайшов, де він ріс.

– То-то ж!.. А то якось чудно, матері його на лихо: жінка та з хвостиком?

Хазяйка глянула на мене, мов хотіла довідатись, чи воно не чудно й мені.

Подякувавши дідові за його гарне оповідання, ми полягали спати, а на другий день уранці за чаєм знов зібрались, ще побалакали трошки і роз'їхались на віки вічні.

Щоб не розвіялось по світу те, як кажуть, фантастичне оповідання дідугана, я списав його для моїх земляків. Наша чудова українська врода, нагріта гарячим полуденним сонцем, навіва на думи насіння поезії та чар. Як пшениця зріє на ниві і складається у копи і скирти, так і воно, те насіння, запавши у серце й думку, зріє словесним колосом і складається у народні оповідання й легенди.

Марко Вовчок

ВЕДМІДЬ

Стояла собі у полі, коло гаю, одна козача пасіка. А вже ж, мабуть, усі знаєте, що се за річ пасіка? Може, довідувались часом там меду, аж вам бджоли... а то й мед іншим знов часом?

Ся пасіка була огороджена лісою з лози, і в огородь загородив козак аж сім високих, старих, коренатих дубів і восьму вербу гіллясту – хто побачить було вербу тую, то кожен питає, як вона вросла тут сама, поміж дубів величних, проста та весела, а верба щовесни давала віду, що хоч сама вона поміж дубами, та добре їй рости тутеньки, бо росла вона, угоняла хутче козакова унука Михайла, – кажу Михайла, бо він не любить, як хто його покличе Михалко, і не дочуває, хоч удесяте гукніть, а як покликати «Михайло» – зараз він наче вродиться поперед вами у широкорукавій білій сорочці, у незмірних шароварах, у червоному поясі – у тому самому поясі, що він його сам купив у ярмарку аж у Кролевці. Тоді ж покупив він і чоботи свої з червоним закотом, і ту шапку чорну, що він її дуже прилюбляє й омалененько бере на себе, і що як візьме її, то дід сміється і каже: «Гледи, Михайло, гледи! Рознесуть твою славу шапку лакомі бджоли на мед!» Білявенька, русявенька босоніжка, Михайлова маленька сестричка Мелася, як почує, що дід говорить, і сміється, зараз собі теж піддзвонює. Тільки Михайло посміху не потурає, низько насува шапку чорну на чорні брови і походжає сам оддалік, як гетьман поперед ворогом. Оце ж, кажу, як покликати його поважненько «Михайло», зараз він наче вродиться і, одтрушуючи своє чорнорусе волосся і поглядаючи своїм хорошим поглядом, питає звичайненько: «Чого вам треба?», і коли вам діда треба, він зараз побіжить і приведе старого од вулків, а коли вам треба сестрички Меласі, він примчить Меласю-сестричку; часом Мелася буде соромитися і сховається у траві, або за вулій, бо Мелася маленька, як вузлик, і скрізь може приховатись, а до того ще вона має надію, що як собі затулить хоч одне вічко (обох вона ніколи у світі не затулить – хоче все бачити) – хоч одне вічко затулить, то й не знайде її ніхто, – а Михайло таки відшукає і як не вговорить йти доброхіть – Мелася своєю волею живе, – то схопить її та й принесе жваво, й браво, й сміючись, хоч, може, Мелася й щипнула по дорозі. Чому ні? Одна любя, тиха дівчинка вкусила мене колись до живої крові, як я силоміць піднесла її на руки. Не гарно кусатися, нема що казати, не гарно, та не гарно теж і силувати. Не став би й Михайло сестричку

кривдити, якби вона справді гнівлася, – ні, Мелася не з гніву так чи так боронилася, а тільки з самого сорому, бо страх була Мелася соромляжа і як заглядить чужого чоловіка, то не те що личечко, а і ніжечки, здається, малесечкі порум'яніють втікаючи, і ви не знаєте самі, що се втекло від вас: чи зайчикок стрибнув, чи пташечка пурхнула, чи дівчинка зникла, не можете ви собі виявити істно, ані людям виписати добре, – а коли б же чули ви, як Мелася вимальовує вас і вашу одежину, і похід, і погляд! Вона встигла вас і zobачити, і розгледіти, і так вималює словами, що удруге вас пізнають усі в хаті, коли увійдете: «а, се той добродій, чи тая добродійка, що Мелася розказувала». Хоч се, бачите, трудно, а я таки вам радитиму з Меласею признакомитись, бо вона розумна дівчинка і багато дечого знає, і така ласкавенька, що й вас дечому навчить. Якого пісень славних вона співала, якого казочок потішних вміла, і не то що дорогу в Київ – знала вона навіть, кудюю в Херсон братись.

Оце ж козак старий – звали його Загайний, – погородивши загородь, постановив вулків чимало – було їх там наче снопоків на добрій ниві; і вже не полічу, мабуть, скільки багато тепер у його їх придбано, – мабуть, багато та й пребагато, бо рої там роїлися виборно так, що тільки не подивуйте у лиху годину, виборно роїлися! Було раз у раз чути: «рій!» «летить!» «від поля!» «від гаю!» То Михайло скрикне: «рій!», – а Мелася за ним, як у дзвоники перебиває: «рій-рій! рій-рій!», то знов Мелася зачастить: «летить-летить, летить-летить!», а Михайло біжить вивіряти, чи правда; то знов дід, плетучи кошик, наче духом вгадає, що рій надлітає, і йде його накривати. Страх якого діла було в пасіці! У кутку дід там заплів хижку з лози, Михайло покрив її соломною гарно, а Мелася промела коло дверей і сказала: «Оце вже й зовсім теперки!» Дід насадив і калину, і бузину, і рожу гожу з Михайлом, а Мелася насіяла всячини, і усе прийнялося, зійшло і проквітало одмішне і перемішне, як у празнику люди, на диво Меласі, що, каже, сіяла усе окромішне ряд по рядочку, а зійшла така мішанина. Михайло на сю річ сестриччину мовчить, бо не хоче змагатись з дівчинкою маленькою, мовчить та тільки дивиться, як рожа, хиллячись з гіллячки, наче питає, чого се так підкотивсь до неї, хорошої, низенький василечок, а василечок низенький, неважаючи на питання, викида квіточок не в свою силу василечу, одбившись від свого роду, других василечків, що їх заступали задирливі купчаки; листатий любисток тут побратавсь з жменькою конопель, а конопля знов побралася між маки повні, а маки знов угнали у волоський горох, а скрізь усюди колоски постріляли житні, де один, де два, а де й посімейкою, і вже як де посімейка, то й перенадила за собою і куколю червоного і синіх волошків. Чи теж мало зілля несіяного, непроханого й некоханого нагодилося у дідову пасіку – і над усім літають бджоли гудучи.

Славно у тій пасіці! Дихать – не надихаться! Легко – вільно! Куди глянеш, усе поля широкі, чисті, і по полях дуби – зрідка дуб об дуба, як намети розкинуті проти сонця; у село шлях звивається, а села самого не видати за могилою стрімчастою, – видати тільки від схід сонця гай здоровенний, темний.

Славно було літувати у пасіці Михайлу з дідом, і Мелася маленька, покинувши мати з старшою сестрою домовати, сама прителішилася до дідуса і хазяйнувала у його в пасіці: співала пісень, ходила по полю збирати полуниці, розбила два горщатка і одну мисочку, теж бджоли доглядала, так що аж, незвичайні, кусали її і тим робили часом з любенького личенька невіть що: з одного боку глянь – Мелася, її щічка, її вічко, а з другого боку глянь – якийсь дутик. Уставала Мелася раніш од усіх і лягала од усіх пізніш, бо, пораючись у дідусевім хазяйстві, було їй, вже казано вам, такого діла, що ой-ой!

Отже, одного вечора, втомившись, лежав Михайло на траві у пасіці і дививсь у небо. Вже зорі поскакували і тонесенький серпок місяцевий блищав над дубом, ніби зачепивсь за кучеряву гіллячку. Мелася, теж втомившись, лежала й ворушилася, дрімала й питалася, чого се досі діда нема. А діда як нема, то й нема – і вдалині не видко.

Пішов дід того вечора у село та чогось дуже довго забаривсь у селі, бо вже ніч глуха, зорі зорять, серпок високо підбився, Михайло заснув, а діда усе нема! І не чути – усе тихо! Коли ж разом земля загула від гаю, і щось важке наближається до пасіки. Таке важке, таке важке, таке важке, що й не зважити на вазі! От воно – от воно! Поронило лісу, суне поміж вуллів, й вулля валить, і квітки давить, і рожу й калину ламає, і дуба кріпкого втрухнуло минаючи – господи-світе! Що ж ви думаете? Страшений, патлатий, важкий ведмідь одвідав!

Що робити Меласі? Дрімота одлетіла, немов спутана птиця, і ручечки у жаху, у страху зчепилися. Страшний-страшний гість! Нема порятунку! Братік Михайло коханий! Як тебе рятувати?

Михайло спав солодким сном коло самої хижки, коло дверей, коли чує – трепечущі малесенькі рученятка обвилися коло його, наче ціпка хмелинонька, і голосочок шепоче:

– Братіку! братіку!

– А що? – спитав він, не відмикаючи очей сонливих.

– Ходи, ходи, братіку! О, ходи ж бо, ходи у хижку, бо я тут сама боюся – ходи, братіку, ходи!

І малесечкі рученятка тягнули його сонного з усієї своєї маленької сили, і слъози палючі капали на його від жаху та від трусу, і сердечко маленьке колотилося коло його вірненьке та щиреньке, а він сонний переступив два

ступні ті у хижку безважливо і знов припав, сном поклонений. Він не чув, як трепечучі рученятка дурно мучилися і хрумтіли, щоб його піднести, і не чув тихенького, гіркого плачу.

А ведмідь, наче господар, посува та оглядає, де кращий вулій, солодший мед, і як впав йому в око такий, зараз він лапу патлату туди, видира і лакомиться.

О Боже, Боже! Коли б же Михайло спав, не прокинувся, коли б же! Що буде, як він прокинеться? Він не послуха маленької, піде на ведмедя. Боже, Боже! Зараз ведмідь з'їсть її – зараз!

Чи ж буде ситий він з неї? Хоч би ситий він був та братіка не зайняв. Дарма, нехай її з'їсть – нехай братіка не займає!

Рученятка маленькі зчеплялися міцніш, і сльози лилися ревніш.

А страшний ласач патлатий учища та й учища мед собі поволі й по роздоллі – часом подивиться на серпок місяцевий угорі, ніби кажучи: «Ти, серпку, добре мені світиш»; часом ніби поприслухає: «Здається мені, дівчинка тут десь плаче».

Лихо-лихо! Як вже не розбилось у дріб'язочки маленьке сердечко, колотяться такеньки швидко та довго!

Коли ведмідь кашлянув – ждати, що зареве. Ні! Він пав долі, та як почне необачний патlach викочуватись та вивалюватись по траві.

Маленькі рученятка вхопилися за сонного брата, трохи не вломилися, а піднесли його трохи й сунули у хижку і зачинили там.

– Що таке? Що таке? – скрикнув молодий козак, прокинувшись, може, трохи і злякавшись, і потрушуючи двері. – Відчиніть-бо! Що таке?

– Братіку коханий, нічого – се я, се я, – одказував йому голосочок.

– Відчини-бо, Меласю, – скрикнув знов Михайло, – нехай я дверей не псую!

І знов потрушує дверима.

– Братіку, – каже маленька, – братіку! – і оглядається округи, і бачить: ведмідь устав, і слухає, і наче чигає на неї, і от наче засміявся – цокнув зубами білими.

– Пусти, пусти, Меласю! – кричить Михайло, і двері відскочили, маленька, як снопок, впала, а ведмідь знов цокнув білими зубами.

Тут такий розкотивсь викрик голосненький, та дзвінкий, та тонкий, що Михайло метнувся назад, а ведмідь чимдуж покотив до гаю, вгинаючи під ступою землю. І як Михайло схаменувався, і підвів малу сестричку, і розпитав, вже не було нікого ані видко, ані чутно, і дарма вони насторожали вуха, і здержувалися дихати, прислухаючись та сидячи укупі близько. Тихо усе було. Місяць світить, зорі сяють.

– Розкажи ж бо, Меласю, розкажи усе мені, усю подробицю, як було, – говорив Михайло до сестрички.

– Ні, ні! О, се ні! Ще боюся! – одказувала Мелася.

– Яка ж ти жахлива, Меласю! – каже Михайло, всміхаючись.

– Ой-ой! Ой-ой! – одказує Мелася й пригортається ближче та тісніш, як до скарбу одрятованого, знайденого.

Місяць вже ледве легенько світив, зорі вже ледве помаленьку блискали, коли вони зачули пісню козацьку, наче дзвінок розбитий або струну перебиту, і забачили удалині постать людську – се дід ішов та співав. Зараз вони до його назустріч, а він сміється та й каже:

– А що, дітки, знудилися, мабуть, без старого діда, ге? Сон, мабуть, неспокійний мали, ге? Не можна, не можна було мені повернутись раніш, товариша давнього стрів – забарився.

І дід знов почав наладжувати козацьку пісню:

Як були ми, козаки, на морі,
Як були ми, козаки, на роздоллі.
Унадились ми, козаки, до невірного турка...

– ідучи й киваючи головою справа уліво собі у повагу та обриваючи козаків перебитим голосом то у море, то у роздолля, або межі турка невірного.

– Діду! Діду! – каже Мелася. – У нас ведмідь був.

– От, діду, – говорить Михайло, – Мелася завіряє, що ведмідь був у пасіці. Я спав міцно дуже, коли вона мене схопила, вкинула у хижку й зачиила і перелякала. Кричу: «Випусти!», не випуска, – мусив попсувати двері у хижці, – вискочив, вона як скрикне, як верескне, аж у очах в мене ясно зробилося, наче встрелили у вухо; схаменувсь, бачу, вона лежить в мене під ногами, нікого нема, вуллі долі попадали, трава пом'ята, кущі поламлені. Каже вона, присягається, що ведмідь ніби був.

Дід усе приспівував спершу та всміхавсь, а як дійшло до «вуллі долі, кущі поламлені», то дід промовив «гай-гай» і придав ходи.

– А щоб ти не діждав вже довіку меду й покуштувати, лихий патлачу! – проклинав дід, підносячи та ставлячи вуллі, як треба, – бач якого наробив клопоту та шкоди! – а Михайло, помагаючи дідові, радив рушницю придбати добру на прийшли часи і в думці вже націлював у ведмедя страшного з великою втіхою. А Мелася малесенька, ходячи за обома їми услідок, удесяте оповідала, як той усе трощив і валив, як покачувавсь і цокав зубами білими, і як мед вчищав, і як наближувавсь-наближувавсь... ближче-ближче... а в самої Меласі оченятка блищали й сяяли племенистій, ніж ті зірочки у небі, що вже їх виблиск згасав та згасав, бо вже починало дніти – хутко й стяга рожева запалала від схід сонця.

– Ну ж, Меласю! Дівчина, так дівчина, на диво здана! – каже дід, всміхаючись та глядячи у сяюче личенько перемучене. Дарма що з личенька спала, а справдешня козачка! Чи ж не диво, що така цяпочка хотіла ще брата боронити та визволяти проти ведмежого зуба! Чи ж не диво, що така безсилочка прогнала й настрахала ведмедя страшного?

Перше, то не диво здавалося Меласі, бо братік коханий і любий. Як же його не боронити? А друге, то, мабуть, уважала Мелася за диво потішне й не нікчемне, бо як згадувала про його, зараз червоніла і зараз сміялася веселенько і, може, трохи хвастливенько.

– Меласю-сестричко! Коли ж я тебе боронитиму? – питає часом Михайло, як розпалений, оглядаючись, чи нема де чого страшного або трудного, щоб його знівечити. – Коли мені доведеться тебе визволяти?

І лягав спати Михайло, може, не раз з потайною надією, що от ведмідь знов одвідає, і вночі не спав, прислухавсь, і бравсь за рушницю, що собі покупив, – тільки ще досі, чутно, не діждав патлатого він гостя-одвідача.

– О, братіку, братіку, не дай, Боже, щоб... Мати-заступниця нехай заступить! – промовляє Мелася, як почує Михайлові слова ті палкі і утривожиться такеньки, що аж з личенька спаде.

Отже, й кінець тут – далі що було й буде, не знаю, – не можу кламати, не знаючи сама. Вибачайте та бувайте здорові, та дай, Боже, нам, вам і мені, таку сестричку Меласю, щоб боронила та визволяла від усякого страшного ведмедя нас, вас та мене, що ми, може, змираємо й проти зайця-стрибача – як хоробрий.

Степан Васильченко

МУЖИЦЬКИЙ АНГЕЛ

Десь єсть собі на світі церковця – стара, трухлява, ніби із тінів із місячних збудована. У церковці – притвор сумовитий, темний, а у притворі, між поламаним хрестом і старою корогвою, висить ікона святого ангела, запилена, полиняла.

Святий ангел стоїть на їй на колінцях, як за шкоду покараний неслухняний хлопчик, очі опустив додолу: і білі шати його замазані, і ясне личко потьмарене, опущені очі заплакані, сумні.

Тамошні люди називають його мужицьким ангелом і розповідають, що колись він стояв на рівних ногах і шати його були білі, як найперший сніг; святе личко його було радісне, як сонце, а ясні очі його все у небо високе дивилися.

Дивились, не переставали, не зморгаючи, не склепаючи.

Та підмовили якось мужицькі діти його з собою – пішов він із ними попідтинню блукати і замастив свої білосніжні шати.

Позорив на його раз з неба творець його праведний, перстом посварився – і стемніло од смутку його ясне личко, стиха він маленький став на колінця, на грудях ручки склав, очиці до землі пустив, стоїть у Божій карі, не стенеться, і буде стояти, поки не звелить йому встати отець його небесний.

А звелить йому встати Він, казали, тільки тоді, як усі ангели в небі заспівають, віншуючи Христа народженого: – «Слава в вишніх Богу і на землі мир...»

І дожидався ангелик того свята, як душа настраждана золотого раю...

І жила в тій стороні бідна удова у земляній хатинці, жона правдива, у Божих боязнях пам'ятлива, і мала вона сина на імення Івашко.

Івашко був слухняний і почитимий, та дуже любив мед, бо був іще маленький. І так він дожидався, так дожидався того Різдва.

– Мабуть, мамо, Бог і не чув того, як я йому рано й вечір молився, щоб була кутя з медом. Не хочеться вже мені і до церкви ходити.

– Не кажи цього, сину, бо то – грішка; Бозя сердиться буде. Іди до церкви, йди, не лінуйся, помолись йому гарненько, то він і зглянеться на наші злидні.

Одягнула мама Івашка в свитку, хусткою теплою зав'язала, бо стояв надворі лютий мороз, вирядила в церков.

Увійшов Івашко в церков, а в церкві порожньо, зимно, тільки старі баби з костурами панихидки правлять.

Заходить Івашко у темний притвор, дивиться, коли там перед тим ангелом, що стоїть сумний на колінцях, чого-чого тільки не понаставлено! І булки, і бублики, і цукор, і пряники, і меду-меду у шклянках, у тарілочках, в горнятках! У Івашка аж очі засміялися, тільки усе те чуже, ще до того і святий ангел стоїть за сторожу. Хіба попрохати у його гарненько, може, дасть? «Попрошу!» – подумав Івашко, і серце у його забилося.

Підійшов він до ангела ближче, привітно осміхнувся до його, боязко в очі йому заглядає, тихо шепоче соромливо:

– Дай мені, святий ангелику, хоч оте щербате горнятко з медом, а то у нас кутя сьогодні суха буде. Грошей не було, то мама не купили. От, їй-богу, не брешу. Дай... – дивиться, дожидає.

Святий ангелик мовчить, очей не зводить, ніби і річ не до його.

«Ні, не так», – подумав Івашко; одступив трохи назад, став на коліна і проказав йому, як школяр перед учителем, «Отче наш». Далі знову підійшов ближче, питається:

– Ну, то не даєш? Дай, пожалуста.

Мовчить ангел, як і вперше.

«Не дає!» – подумав Івашко, перестав осміхатись, зітхнув.

Соромно йому стало, він зігнувся і тихо одійшов далі. Стоїть, тре рукою уші, чобіт об чобіт стукає, бо змерз уже дуже, а йти звідсіль чогось жаль.

«І нащо йому такого багато? – думає він, роздивляючись на всі ласощі. – Ні, буду іще прохати!»

Івашко висякав носа, утерся, озирнувся кругом, чи хто не дивиться на його, і підійшов до ангела близько-близько.

– Дай, ну дай же! А коли не даси, то дозвожь мені самому взяти! Будь такий добрий! Чи вже ж тобі шкода одного маленького, щербатого горнятка? Дозвожь, я візьму! Чуєш?

Івашко торкав його рукою і так пильно, так щиро прохав його, що й у груди йому тепло стало, і ноги, і уші ніби нагрілися. А серденько так билосся-билосся.

Радісний і веселий прийшов Івашко додому. Тільки на поріг – зразу перед себе з медом горнятко виставляє, мамі голосно хвалиться:

– А я, мамо, на кутю меду несу!

– Де ж ти взяв його, сину? – здивувалася мама.

Івашко нахмурих брівки, ще й ручечкою собі свариться:

– Ні, ні, мамо! Це я не сам узяв, це мені святий ангелик звелів узяти!

– Який ангелик? Де? Це ти щось дуриш мене, сину. Ану розкажу мені усе по правді.

Івашко став казати:

– Там у церкві коло ангелика стояло багато-багато і меду, і всячини, то я й випросив у його. Він спершу довго не давав, та я його став так прохати, що і в животі в мене заболіло. Тоді він і сказав мені тихенько-тихенько, так, що я насилу й почув його, каже: «Бери, тільки щоб ніхто не бачив». То я і взяв.

– Ох мені лишенько! – забідкалася мама. – Та це ж ти украв його!

Івашка узяв жаль на маму, і він заплакав. Пригадав, що казала зрання йому мама, та й собі теж промовляє:

– Не можна так казати, мамо, бо грішка!..

Року од року, як надійде те велике свято, всі ангели у небі співають святим своїм гуртом славу Христу народженному: «Слава у вишніх Богу...»

А той ангелик маленький як стояв, так і тепер стоїть на колінцях, не насміючи до неба очі підвести, щоб ясно на праведного поглянути Бога.

І біла льоля його ще більше стемніла, ще дужче помарніло од сліз його ясне личко. Все, все на йому осмутніло і похмарилось, тільки те святе проміння над його головкою одно не чорніє, сяє, як і раніш сяло.

Дніпрова Чайка

ДІВЧИНА-ЧАЙКА

На Чорному морі є острів суворий, німий, червона скеля на буйнім зеленім роздоллі одна піднімається вгору червоним шпилем. Не купчаться білі хати по ній, і лист кучерявий її не вкриває, одна тільки стежка зелена збігає по ній: то течійка води весняної прорила червону глину і вся обросла оксамитом-травою, а далі все мертво, все глухо... Та ніби не все: отамо, на самому розі, над морем, де вічно лютує сивий бурун, на самім тім розі горить по ночах якийсь вогник, удень же чайки сіренькі в'ються, кигичуть над морем. Що то за скеля, і що то за вогник, і за що так люблять чайки ту суворую скелю?

Давно колись, кажуть, на острів той дикий прибув чоловік з невідомих країв. Десь доля лихая вганяла за ним по всім світі, що він не знайшов ніде інде притулку. Маленьке дитятко та вбогії вжитки виніс з човна, заліз у печеру і став собі жити. Як жив, чим жививсь він іспершу, – про те невідомо нікому. Згодом дізналися люди, яка була щира душа у того чоловіка: щоночі вогнище велике він розкладав, щоб далеко палало-значило, щоб ті кораблі та суденця, що бігли по хвилях зелених, минали безпечно суворе каміння та банки^[6] лихі, потаємні, коли ж розбивалося судно, він сам на маленькому човні сміливо кидався у море нещасних пливців рятувати. І вдячні люди охоче давали йому великі дари – і гроші, й скарби, що возили на тих кораблях; нічого не брав чужоземець, лиш трошки харчів на прожиток, та дрова, та смолу, щоб ними вогнище жити. І скоро дізналися всі про діда чудного, прозвали його «морським буслом», дізнали й про його дитину, котру, мов русалку, хвилі морські колихали-пестили, котру й каміння німе, і ревуча буря жаліли-втішали. І виросла дивно хороша дочка у старого: біла, мов піна морська, як кушір, кучеряві косоки вкривали її по коліна, а очі блакитні світились, як море у ранішній час, а зуби блищали, мов перла з-під вуст коралових. Нічого вона не боялась: ні бурі, ні грому, ні грізної хвилі, бо море було їй як рідне. І сміливо дівчина кидалась з батьком укупі, як часом траплялось когось рятувати, і тільки до кого торкнеться вона – того не займає розлючене море.

От раз, накупавшись уволу, дівчина тихо заснула на теплім пісочку (а море тоді щось мовчало-дрімало); і спить вона й чує – щось-то шепоче; а то між каміння забралось троє: птиця-бабич горбоноса, свинка морська та рибонька-золоті пера. Рибонька й каже:

– Винесу я з глибини перлів, коралів, ясних самоцвітів за те, що вона рятувала мене: лежала я, бідна, на банці – хвилі сердиті закинули дуже далеко, пекло мене сонце, посмажило зябра, крутивсь надо мною мартин білоперий та хижий, і з ним моя смерть наближалась. Ся ж добра дитина взяла мене в руки, всміхнулась привітно і тихо пустила у море, – й я знов ожила.

– Я її вивчу так плавать, пірнати, водити веселих танків, таких її чудових казок розкажу, – промовила свинка морська, – за те, що вона, моя добра, годує мене, ділиться щиро зо мною харчами, не раз би вже й здохла, якби не вона.

– А я їй, – озвалась задумана птиця-бабич, – я їй скажу новину, та таку, якої ніхто ще не знає. Була я за морем далеко і чула: прибудуть сюди кораблі та галери, на тих кораблях та галерах люди чудні: завзяті, чубаті (їх звать козаками), нікого вони не бояться і мореві навіть старому дари не дарують, як інші купці-мореплавці, лиш веслами часто січуть-зневажають. І море сердите поклато свій гнів на чубатих, і доля лиха присудила усіх потопити, побити і скарб їх віддати камінням та банкам, та всім нам, морським челядинцям. Великої тайни ніхто ще не знає, лиш їй, милосердній, повинна я все розказати за те, що вона і мене зрятувала: злочинець якийсь перебив мені стрілкою крила, і я помирала на хвилях зелених: ся ж дівчина мила впіймала мене, замовила кров і якогось там зілля приклала та все годувала-гляділа, аж поки загоїлись крила. За те розкажу їй сю тайну велику...

– Мовчи! – зашуміли, прокинувшись, хвилі, – мовчи, не твоє-бо то діло: не сміє ніхто дізнатись про волю великого моря, не сміє ніхто сперечатися з грізним!

Кинулись хвилі до скелі-каміння, сердито бурчать поміж ними. Злякана свинка і рибка пірнули на дно, а птиця-бабич ізнялась, полетіла. Та пізно прокинулись хвилі: дівчина вчула, скочила раптом і кличе: «Вернися, птице-бабичу, вернися, усе розкажи до ладу, не треба ні перлів мені, ні коралів, ані казок чарівних, ні таночків, краще мені розкажи до ладу, щоб я знала, звідки чубатих отих виглядати, як безталанних з біди визволяти».

А море лютує, а море реве: «Мовчи, не питайся, дурненька дитино! Корись, не змагайся ти з морем – тяжко-бо море карає!»

А дівчина дума: «Байдуже! Ревіть собі, хвилі зелені, чорнійте од злості, казіться! А я не оддам на поталу людей тих відважних, я вирву із пельки у хижого моря своїх безталанних братів! Лиш батькові й слова не писну, бо він вже старенький, незмога йому вже боротись, а буде велика негода,

я бачу». І день догорів, і сонце пірнуло у море. Настала великая тиша. Лиш в темряві чути, як дід бубонить та збирається варту нічну одбувати. Дочка попрощалася з батьком, лягла у печері. А тільки старий заходився з вогнищем, вона зараз в човник стрибнула, усе зготувала, назброїлась – бурі чекає. Ще море спокійне, а там щось далеко гуде: то спільничка моря – хмара грозова – йде, і моргає страшними очима, і темними крилами віє на дрібні зорі, і гаснуть ті зорі од жаху. Ось вітер, її посланець, налетів, засвистав, хоче вогнище згасити. Та дід догадався, підкинув смоли, – розгорілось вогнище ще дужче. І вітер назад, засоромившись, плинув, і стало все тихо... Знову і ближче ревнула грозова хмара, і цілая згряя хижих вітрів закрутилась, завила, штовхнула під боки соннії хвилі. Хвилі безладно метнулись до скелі – скеля шпурнула на їх каміннями, – хижо вони проковтнули гостинці і кинулись знову до скелі. А хмара находить, і грім гуркотить, і блискавка хижо ламає, вітрила дере, купає у хвилях солоних. Та борються з морем відважні гребці, не подаються чубаті! І ось надігнало їх море, ось розгойдало страшенно і кинуло просто до скелі – і скеля завила, як хижа звірюка, побачивши ласую здобич! І око не вспіло зморгнути – вщент всі галери побиті! Дівчина страху не знає, дівчина плава, керує човном, вихоплює сміливо втопників з моря і жваво на берег безпечний виносить. Вже їх чимало на березі стало, – ще більше їх гине у морі. А дівчина втоми не знає, дівчина й слухать не хоче; що море їй грізно гукає: «Гей, одступись, не змагайся зо мною! Здобич моя – не оддам я даремне! Геть, одступись, необачна! Доля страшна покарає тебе – одступись-бо!»

Байдуже – дівка не слуха! Кинулась хвиля страшенна, утлого човника міцно вхопила, кинула геть аж за банку, розбила, неначе лушпайку. Дівчина плаче; плаче вона не од болю, плаче вона не од страху, не за човном вона плаче; жаль їй великий, що нічим вже їй рятувати безщасних: «Ні! Таки спробую ще раз!» Миттю одяжу зірвала з себе і кинулась просто у море. Не зглянулось гнівнее море: хижо коханку свою проглинуло. Та зглянулась праведна доля: смерті собі не знайшла жалібниця відважна: чайкою сірою з моря спурхнула і з гірким плачем полетіла над морем... А дід і не знав, що дочка поробляє, та ті козаки, що вона зрятувала, сказали йому. З горя, з розпуки, дід як розводив вогнище, так в його і кинувся просто. Згибли і дід, і дочка, та згибли не зовсім: щоночі вогник на скелі блукає, а сірі чайки без ліку розплодились на скелі, літають над морем та плачуть-кигичуть, лиш тільки зачують хижую бурю, звіщають пливців-мореходців та свідчать про давню давнину, про славну дівчину-чайку.

Дніпрова Чайка

МОРСЬКЕ СЕРЦЕ (МЕДУЗА)

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, а менший все далі та далі. І хвиля морська закохалась в відважному браті: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводнеє царство. А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше йшов рятувати.

А старший боїться плисти: «Глибина, – дума, – згину ще й я з ним укупі!»

– Ой братику милий! Ой братику любий, рятуй! – З сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

– Нехай тебе Бог порятує! – несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, – гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері в пишні коралі, а старшого брата риби й раки ущент рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке було гидке оте полохливеє серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крідучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворущиться мляво та труситься, тіні од

себе не має – прозоре. А море гидує тим серцем: на берег його викидає,
а там воно гине без сліду.

Хома Купрієнко

ВТОПЛЕНИЦЯ

I

– А що, Миколо, чи все благополучно? – спитав батько сина, котрий тільки що приїхав із нічлігів та, поставивши у хліву коней, увійшов до хати.

– Слава Богу! Коні наші цілі, і ніякий звір не тривожив їх ніччю, – відказав син. – Та от що було у Чорному Яру, де ми сьогодні ночували. Ледве усі нічліжники не покидали своїх коней і не дали драла із лісу.

– Що ж там таке з вами було?

– Гм! Що? Тепер днем і в хаті страшно вимовити... – промовив Микола, запалюючи люльку. – Ми цілісіньку ніч трусилися від переляку, мов у крещенські морози... Ото ми іще позавчора зговорилися їхати на нічліг у Чорний Яр, бо там добра дуже паша. А вчора таки й поїхали і там, недалеко від хати, що ото на тім боці ставу, обібрали собі місце. Ніколи ще не було такого великого з'їзду, як учора. Трохи що не з усього села зібралися хлопці. Ну, ми, попутавши коні, розклали вогню, повсідалися кругом, а Тимошенків Юрко й каже: «Хлопці! А чого нам оце без діла сидіть? Гляньте, який великий вогонь розклали! Тепер би славно спеклась картопля. Ануте лишень беріть мішки та катайте в село за картоплею». А нашим хлопцям і на руку ковінька, їм тільки напоя, а вони готові хоч в огонь. От зібралося чоловік, може, п'ятнадцять і прудко пішли в село красти картоплю. Невзабари понаповняли хто мішки, а хто пазухи і гайда з городу. Вийшли за село, заспівали пісню: ідуть, жартують, регочуть – звісно, молоді... От так два парубка Антипенко й Передеренко відстали од гурту і тюпали далеко позаду. Несуть на плечах картоплю, курять люльки та так і до тієї хати дійшли, що біля ставу пустує. «Василю! – каже Антипенко. – Глянь, у хаті світиться! Що се означає? Тут же, бачся, давно вже й люди не живуть. Хіба чи не наші хлопці задумали там ночувати». – «Справді світиться! А ходім же побачимо, що вони там роблять. Да спершу зирнем у вікно». От, сказавши сеє, увійшли у двір, підійшли до вікна, і Антипенко перший у вікно й зирк. А се діялося вже опівночі. «Ого, чи бач, Василю! Да тутечки, видно, якій-небудь заїжджі пани зостановилися ночувать, бо на столі стоїть свічка і покладені тарілки, ложки, ножі й виделки. Да який превеликий стіл і тарілок скільки! Мабуть, чоловіка на двадцять

зготовлено!» – «Ану, постій і я подивлюся, – сказав Василь, – що там за чудо... Що за диковина! Та й у хаті нема нікого...» Та з сими словами й зиркнув набік, аж коло печі якась панночка пораяється – виймає горшки і наливає страву у полив'яні миски. Панночка в білому платті, на голові гребінь, а намиста, намиста! – уся шия так золотом і сяє. Яка ж вона спереду має бути, думають хлопці, коли ззаду така пишна. Тим часом панночка, наливши у миски якоїсь страви, положила ополоника на горщик, взяла в руки по мисці і відвернулася від печі... Господи, твоя воля! Лице у панночки було синє, мов сукно, і руки сині, а із рота вода так і крапала. Наші парубки тепер тільки здогадалися, що се за панночка, що се якась русалка наготувала вечеряти ще й другим русалкам. Вони як пустяться відтіля – і мішки з картоплею покидали, аби б мерщій убраться од такої панночки. Відбігши чимало від хати, озирнулись назад – а там у двір із лісу дівок, може, зо двадцять у білому платті так і шмигонуло. Антипенко й Передеренко прибігли до нас білі, мов полотно, а ми на той час сиділи коло вогню та пекли картоплю. «Де се ви так барились?» – питаємо. А вони давай нам розказувати, і хоч нас було тут чимало, то все-таки кріпко злякались. Хотіли ми вже побрати коні та скоріш і драла з лісу. А далі трохи й осмілилися, бо тут були й старі люди. «Чого нам бояться русалок? – каже Ведмідь Данило, чоловік вже старенький. – Нас тутечки не одна душа та й не п'ять. Ляжемо собі та й будемо спать. Мені розказували люди, що тут годів п'ять тому втопилась нашого справника дочка у тій кручі коло млина. Скільки не шукали її у воді, а не знайшли. Але з тої пори хто не купався на тім місці, дак усякий тонує. Да ще кажуть, що вона таки добра панночка, даром що втоплениця, бо й тепер, як хто опівночі туди забреде і сяде під тією вербою, під якою втонула, і буде її дождатися, то вона вийде із води й дасть особе плаття. Нарядить так, що той чоловік буде наче втоплениця. Се вона робить для того, щоб як вийдуть з води її подруги, то щоб не пізнали, що то живий чоловік. Опісля питає, що йому треба від неї, бо вона все зробить. Ось і я знаю, у яку біду попав, було, мій сусід Забіленко, дак вона від нього усе лихо відігнала. А було ось як... Хтось у його хлів укинув забитого чоловіка. Він і знать не знав, а на нього, бідного, усю провину скинули... А за се йому приходилося іти у Сибір. Що робить? Він чув про справникову дочку і рішився іти прохати, щоб вона допомогла йому у його горі. Вона вислухала його і тільки й сказала: «Іди собі, чоловіче добрий, нічого не бійся». Він і пішов додому. На другий день його вже приставили до суду і рішили таки заперти в тюрму, а там катувати та й у Сибір. Його вже вели в тюрму, коли це по дорозі зустрічається наш отаман. «Постійте!» – гукнув отаман москалям. – Він нічого не винен, я усе діло розізнав. Ведіть його назад у суд». Москалі повели його знову в суд, і тут виборний суддям

розказав, як він вчора ввечері почув з хати Середенка крик, підійшов під вікно і став прислухатися. Аж там лаються чоловік з жінкою, а жінка й кричить: «Як ти мене ще хоч пальцем зачепиш, то піду й розкажу, як ти убив подорожнього, щоб відняти у нього гроші, та ще й підкинув у чужий хлів». Середенка після того відразу в суд привели, і як стали допитувать, то він у всьому й признався. Його одіслали в Сибір, а Забіленко спекався тієї біди. Дак от бачите, хлопці, яка добра ся панночка. Се вона все напутила так, що той став бить свою жінку, а вона й бовкнула зі злості... Дак чого ж нам бояться?»

Тут наші хлопці заспокоїлись, але казали, що тепер і вік свій ніхто з них й ногою не ступить до Чорного Яру.

II

– Марусе, гу!.. Вівде, гу!.. – обзивались дівки в лісі, бо, бачте, оце вони вже раді, що настала весна й усюди зазеленіло, дак зараз у ліс по квітки. – Прісько, гу!.. Марто, гу!.. – кричала Маруся, а проте ніхто до неї не озивався. «Оце, видно, я вже далеко зайшла від дівчат!» – подумала вона та знову: – Прісько, гу!.. Ганно, гу!..

Ніхто не обзивається на голос Марусі. Коли ні – хтось таки обізвався: гу! Вона глядь набік, аж недалеко від неї ходить собі і буцім рве квітки якийсь парубок у білій свитці, підперезаний червоним поясом.

– Біг на поміч! – сказав, підійшовши к Марусі.

– Спасибі! – зашарілася Маруся, бо по сьому парубкові у неї кріпко боліло серце – вона не раз його бачила в церкві й він прийшовся їй по серцю.

– Що се ти одна тут ходиш? – спитав парубок.

– Ні, нас тут дівок багато, та тільки, видно, я далеко од їх відійшла.

– А як же тебе звать?

– Марусею. А нащо тобі знать, як мене звать?

– Да так. Я хочу знать, бо ти, бач, така гарна, що якби ти була моєю жінкою, тоді б я став найщасливішим чоловіком і для мене ти була б наймилішою в світі.

– Се ти, може, обманюєш мене і хочеш насміятися над дівкою?

– А невже б ти була согласна вийти за мене?

– Дак що ж тут за диковина... – відказала Маруся, радіючи, що парубок напоменував їй сам об сім.

– Тоді зроби мені таку ласку та й візьми оці квіточки, котрі я для тебе нарвав.

– Спасибі тобі! – сказала Маруся, узявши від нього квіти, а опісля: – Як-бо тебе зовуть?

– Мене зовуть Грицьком, а прозивають Перепеченком... Ох, Марусю, якби ти знала, як давно вже я тяжко зітхаю по тобі і не раз хотів признатися в своїй любові, та ніде тебе не бачив саму. Я ж бо недавно приїхав з Дону. Я zostався сиротою і нічого не мав, тільки трохи польця та скотинки. Дак я і рішився спершу іти на Дон, щоб там заробить копійчину. Біг мені поміг, я заробив рублів сотень п'ять і тепер вернувся додому, щоб скупити худібчину, а там прохати твоєї руки. Скажи ж мені, чи не противно тобі се слухать?

– Ти мене кривдиш, Грицю, такими словами... Адже й мене давно вже болить серце по тобі. Іще торік у первий раз, як я побачила тебе у церкві, дак ти мені тоді найкращим із всіх показався. Із тієї пори я тільки й думала, що об тобі.

Грицько обняв дівчину й поцілував.

– Клянусь тобі, Марусе, бути вірним і любити тебе, поки сира земля не розлучить нас з тобою. Тепера, моя голубко, я буду старатися, щоб придбати худібчину, а там, як Біг пошле здоров'я, пришло до тебе старостів.

Тут Грицько зняв зі своєї руки каблучку і дав її Марусі, а вона йому дала свою.

Скоро по всьому селу рознісся слух, що Грицько Перепеченко, котрий був сиротою і бідним, тепера глянь скільки надбав усякої худоби: купив поля, коней, волів пару і, мабуть, чи не з десятків овечок. Всі похваляли його, що він таки славний хазяїн, хоч і молодий. І Марусин батько не раз казав, що такого зятя він би дуже хотів.

Маруся тішилася, що так хороше товкують об Грицьку. Все було добре і вже скоро Грицько мав сватів засилати, як ось несподівано горе звалилося їм на голови. Почали набирати некрутів, а Грицько зі своєю ріднею мусив стати в чергу, і хоч у його дядьків і були сини, так усі не годились. Через те йому неодмінно припадало іти в солдати. От так і вийшло. Стали набирать некрутів, і скільки вже Грицько не ховався, а все-таки його зловили і закували в путо.

– Чи чуєте, мамо? – сказала Маруся, що перед вечором сиділа і шила сорочку. – Ось як на вулиці бряжчать путами. Видно, знову ведуть некрутів мимо нашого двору.

Та й визирнула у вікно, а там – ведуть, може, чоловік з двадцять, а попереду її Грицько, закований у путо з другим парубком. Маруся так і задрижала. Мерщій вибігла з хати й кинулася обнімати свого милого. Що

то було за прощання – не приведи Господи об сім розказувати. Плакала Маруся, плакав Гриць, заплакали навіть десятники.

– Прощай, Марусю, – сказав, ридуючи, Гриць. – Післязавтрього, може, мені вже й лоб забриють.

III

Сонце давно вже закотилося, у селі всі спали, вже й нічліжники проїхали з кіньми. Хто ж то йде по дорозі у Чорний Яр і так прямісінько направив к лісу, даром що усяк боявсь туди й ногою ступить? Бо слух о тім, що бачили нічліжники у пустій хаті, рознісся по всьому селу і всякий днем боявсь туди іти, а не те, щоб нічю. Хто ж то такий небоязкий і за чим іде так пізно у сей ліс? То йде безталанна Маруся прохати у втоплениці, щоб вона визволила із некрутів її Гриця.

Страшно їй іти в таку пору да ще к тому – к дівиці з того світу! Та що робить? Їй дуже жалко Гриця, вона готова за нього хоч в огонь. «Упаду я в ноги втоплениці, вона така добра, вона мені нічого не зробить», – думала Маруся, прискорюючи ходу. От вона вже ізійшла на греблю, вже бачить перед собою і вербу, що стоїть над кручею, де утонула справникова дочка. Маруся сміло сіла під вербою і почала чекати. Вже була пізня година, бо вода й не колихне. Сумно їй стало, кріпко забилося їй серце, та нічого робить. То їй хотілося бігти з цих місць, то знову тут зоставаться і дождити втоплениці. Вона нікуди більш не гляділа, тільки на воду, де живе та. Аж ось – з того краю де не візьмись човник, а в ньому панночка у білій сукні. Вона гребе, а човник пливе прямісінько до верби. Панночка випригнула з човника, коли він прибився до берега, і підійшла до Марусі.

– Що тобі треба, дівчино, від мене? Говори, я все зроблю.

Маруся, як се почула, гірко заплакала та й бух втоплениці у ноги.

– Не кланяйся мені, – сказала та Марусі. – У нас поклонів не приймають. Вони годяться тільки на вашім світі. Вставай і говори, що тобі треба.

Маруся з плачем розказала про свою біду.

– Не плач, – сказала втоплениця. – Я бачу, що болить у тебе по ньому серце, і я зроблю, щоб Грицько був твій... Ось послухай, що я тепер тобі скажу. Вже скоро придуть мої подружки... Ти не бійся їх, а щоб вони тебе не вгадали, я дам тобі наше плаття, а своє ти скинь і зостав тут під вербою. Ми будемо вечеряти у тій хаті, і ти з нами будеш, а там, повечерявши, коли вони підуть, я скажу, що далі робити. Не бійся. Твій Гриць буде з тобою.

Та, сказавши се, шубовсь у воду... І тягне відтіля біле плаття якраз таке, як у неї.

– Скидай свою одержу!

Маруся слухняно роздяглася і взяла біле плаття.

– Не страшися нічого. Мої подруги тебе не пізнають. Подумають, що ти давно втопилася, і як спитають, то кажи, що ти пішла купаться та й втонула... Ось пливуть і мої подруги...

Маруся глянула – аж видимо-невидимо! Уся вода вкрита човнами, і все ж то пливуть дівки у таким точнісінько наряді, як у справникової дочки і в неї. Вийшли вони на берег, побрались за руки і парами пішли до хати,

а справникова дочка взяла Марусю за руку та пішла й собі з нею. В хаті на столі світилася свічка і для кожної душі тарілка поставлена, ложки, виделки й ножі покладені, наче в панів. Усі повсідалися за стіл, сіла й Маруся.

– От бачите, я здогадалася, – сказала справникова дочка, – що поставила лишню тарілку, бо до нас сьогодні ще одна душа прибилася.

От почали вечеряти, і що за прехороша була вечеря! У всякій страві усе свіжа риба, були тут і раки, тільки не було хліба. За вечерею панянки розпитали Марусю, як вона втопилася, а коли всі поїли, то котрась сказала:

– Ходім – вже пора нам додому!

Тільки що сказала се – де тобі ділась і та свічка, і тарілки. Усе в одну мить знесло. Втоплениці повиходили з хати, а справникова дочка зосталась з Марусею позаду і йшли собі тихенько. Поки дійшли до верби, то вже там не було ані втоплениць, ані їхніх човників.

– Тепер скидай моє плаття і вдягай своє, – сказала панянка. – Я зараз прийду...

І в воду пірнула, та не надовго, бо незабаром випірнула з якоюсь писулькою.

– Ось на тобі оцюю писульку, неси її к моєму батечкові і оддай йому. А тепер прощай.

– Прощай, добрая панночко! – вклонилася Маруся. – Нехай тебе Біг благословить за твою добрість!

IV

По обіді справник ліг відпочити. Недовго й спочивав, коли це входить лакей та й каже:

– Вас, барин, спрощує якась дівка і говорить, що їй неодмінно треба вас бачити.

– А кака я там дівка? – спитав справник. – Вели зайти сюда.

До хати увійшла Маруся.

– Я до вашої милості, – та й вийняла із пазухи хустку, розвернула й подала йому писульку.

Справник розпечатав писульку, і з неї щось випало, завернуте в папірець. Він підняв і, не розвертаючи, почав читати писульку.

– Што ета такоє? – дивувався він. – Мні рука ета ізвісна, та не згадаю... Хто б се писав?

Дивуючись сьому, розвернув нарешті папірець і – побілів, як полотно. Він упізнав перстень своєї дочки, котрий вона завсіди носила і з яким

утопилася. Тепер здогадався, чому те письмо видалося йому таким знайомим. Справник трусився, мов од пропасниці. Нічого більше не сказав Марусі, тільки:

– Іди собі... Я все зроблю, що тут пишеться. Освободжу від некрут твого Грицька і найду за нього некрута.

Тим часом Грицька й інших некрутів повели у станок. На кожного там дивиться лікар і кому каже «лоб», а кому – «затилок». Отой-то вже, кому скажуть «затилок», не знає, що й робить від радощів: пуститься необзир з хати і благословляє Бога, що його помилував. От так чує Грицько, що вже стали приймати некрутів з їх волості, і серце його шалено забилося. Аж ось: «Грицько Перепеченко!» – прочитав писар. Та враз, як тільки вимовлено його ім'я, підвівся справник.

– Постойте! Я за нього найняв некрута, а його випустить!

Грицька відпустили, і він, не чуючи під собою ніг, побіг до Марусі, котра в цей час сиділа на лаві й журилася, чи виконає справник свою обіцянку. Як ось – двері рип! – і він перед нею.

Після обіймів та поцілунків стали молодята розказувати одне одному, що за цей час пережили.

– І ти, моє серденько, не боялася ходити до втоплениці? – дивувався Грицько.

– Я нічого не страшилась, щоб тільки освободить тебе від некрут!

Через неділю Грицько й Маруся обвінчались, зіграли весілля і просили Милосердного Господа, щоб він наградив добрую втопленицю за те, що зробила їх щасливими навіки.

Григорій Квітка-Основ'яненко

ОТ ТОБІ Й СКАРБ

*Посвящається любезному внуку Андрею
Александровичу Щербіте*

Чому се по нашому селу, Джигунівці, але не видно, щоб хто по вулиці шлявся? Таки і малої дитини не побачиш. Уранці схопилося сонечко таке веселеньке і зараз обогріло усюди. Де була яка калюжка після учорашнього дощику, не забарилася висохнути, а де ще дуже у холодку зоставався сніжок, так і той усе потроху пропадав, бо весінне сонечко де його тільки забачувало, так його і злизувало. На небі хоч би тобі хмариночка: пташечки співають веселенько; травонька по вгородам зеленіє, як те сукно; дерево, а вже не яке, як та верба, розпукується... Отто десята була Масна^[7] і Юрія припадало^[8] на Великодніх святах, так і весна прийшла упору, і до Великодня зійшла повідь, і у полі усе якраз іде добре, і от об Юрії ворона у житі сховається, і тим-то на сей день так надворі тепленько і усюди, мов рай, так весело!

Чому ж се, коли на вулиці так гарно і весело, чому нікого не побачиш, щоб хто вийшов на вдвір'я, або город копав, або за яким ділом куди йшов? Еге! Бо то Великодня була п'ятниця, так усім таке ніколи припало, що й сказати не можна! У кожному дворі хазяйство робить своє діло: старий, обпатравши кабана, розділя його на шматки і розсила меншими хлопцями, що у хату до жінки, на ковбаси та на капусту на празник; а що треба на дальш, на святки, так посила до молодої невістки у комору; щоб ховала, поки ще до чого дійдеться. А цю невістку узяли тільки що на пушальній, так ще не дуже що тямала по господарству, та ще собі з бідності узята, так і не знала, що і як, за віщо узятися, так тим її і послали у комору, щоб усе поприбирала: яке нужніш, так щоб клала ближче де, наверсі, а чого празниками не потребується, так щоб дальше застановила.

Так у неї-бо діло зовсім не поспіша... Чи пересуне що, чи переложить, а сама зирк з комори на дривітню, бо там її Василь на всі празники нарублює дрівець. Визирне вона з комори та й пита мужика... а об чім? Підіте ж? Так, аби б що-небудь з ним поговорити або хоч подивитись на нього, бо, бачите, не можна ні їй, ні йому діла покинути та й зійтись, щоб поговорити. Коли ж ні об чім мужика спитати, так хоч глянути на нього, бо, бачите, давно бачились!... О, щоб вас з молодожонами! Як я і себе згадаю,

так... ну! усього бувало; і празників не тямив... не тепер споминки! Ех, усе то минулося!

І Василь же нехитрий! коле колоду та чи вдарив обухом раз або два... та й зирк на коморячі двері... так якраз і є: там Хвенна визирнула... Дивляться один на одного, як тії ясочки... вона пита об відрі, а він їй про мотовило... що то, якби спустити їх докупи? Так-бо старий, упоравши кабана, приймається різати баранця, так знай покрикує на Василя, щоб мерщій рубав дрова, бо наньмичка вийшла з хати за дровами та й стоїть порожняком, бо нічого узяти, не нарубав Василь; вже вона йому і каже, вже вона і говорить, та знай просить... так ніколи-бо йому: дивиться на свою Хвенну-голубку і, слухаючи, що вона йому ще скаже, нічого не чує, хоч йому що над ухом говорить... А що в нього на думці, так нічого й розказовати, бо і самі здорові догадаєтесь!

А у хаті тієї наньмички кріпко бажають, і ось нехай лишень вийде, то зараз на неї і напустяться: чому забарилась, зачим трохи дров унесла; бо тільки що вчинила тісто на паску, так піч треба дуже натоплювати, щоб у хаті було дуже тепло та душно, а то тісто перекисне і паска не вдасться. Тоді лихо старшій невістці, що хоч і третій год, як узята, та ще уперше сама пече паску, бо стара мати, будучи її свекруха, вже стала собі немошненька і сей год не приймається ні за віщо, а тільки, сидючи на полу, порядок дає та знай гримає, звісно, – на невістку: того переложила, того мало положила, то се не туди, то те не так, звичайно як свекруха, що вже знайде, за що моркву скромадити. А у бідної невістки і руки, і ноги трусяться... Оборони Боже, як паска не вдасться! Тоді їй просвітку не буде: свекруха сваритиметься та поприкатиме, що за три годи нічого не навчилась і що хоч і сама йшла з багатої сім'ї, та, мабуть, дома байдики біла, а господарства не вчилася... так сі їй попрыки пуще найусього! Се ж свекруха; а то і свекор; він хоч і не лягатиме, та мовчачи сердитиметься, що паска невдаха і що йому стидно її нести меж люди до церкви на посвященіє... А ятрівка, що така собі шутлива, та жартовлива, та на прикладки бойка; так та такого поприклада, таку квітку пришпилить, що і через тиждень сорому не збудеш. А що найпуще, так от тії зовиці! Ті вже по усім-усюдам підуть славити, що невістка не зуміла хороше паски вчинити і не пригляділа, як вона пеклась, та і друге прочеє на неї почнуть вигадувати; а через них і печи раки!

А не хитрі ж і вони! Покинули саму невістку з наньмичкою поратись: вона й муки насіяла, вона й калган, вона і бібки, вона і перець, й сіль, вона усе перетовкла, вона й опару постановила, вона й процідила, вона і діжу з тістом на піч поставила, вона і яєць набила, теперечки збирається тісто місити і паску ліпити, та поки ще до чого, а вона вже так втомилася, що і рук, і ніг не чує; а тут свекруха знай моркву скромадить; треба ж і до малої

дитини кинутись, підложити суху пелюшку, хоч трохи погодувати, бо бідне вже давно просить та кричить не своїм голосом. А старший хлопчик лазить по хаті та, не тямлячи, який сьогодні день, що нікому не можна у рот і ріски узяти, знай голосить та докуча матері, просячи папи. А тій бідній матері така халепа прийшла, що не зна, куди і метнутись. Та ще на біду і мужика її нема дома; з її діверями, стало бить з своїми братами, вже підпарубочими, та погнали у слободу на красний торг яку залишню скотинку продати та купити, бач, треба до п'ятої пари борозенного та дійну корову з телям, бо дітвори прибува: у старшої невістки двоє діточок та і менша вже від середохрестя почувалася...

Де ж наші зовиці? Еге! Як мати усе їх ніжить, так вони й байдуже! Покинули невістку, а самі і за холодну воду не приньмуться. Забралися собі у противну хату та писанки опраляють, що цілий піст писали. Та й мудрі ж і писанки! Зелені гвоздички з блакитним листям; а кохвейна рожка на усе яйце і не уписалася, так вже і листячко дрібнесеньке вже на самому кінці ледве притулили; були з жовтими хвілками, були і безконечні. А що найкраща була, так там вже старша, Оришка, що умудрилася, так-так! Тільки поцмокаєш дивлячись! Написала вишневих пташечок, що цілуються, а кругом усього яйця та й підписала слова, таки настоящі слова, що пан Симейон, дяк таки, їх сконпоновав і списав на бумажці:

Христос воскресє вельце!
Поцілуймося, моє серце, –

так Оришка з тієї бумажки сама списовала, та тільки, не вміючи письма, на лихо собі почала не з тієї руки, як треба, так хто письменний, той нічого не розбере і не скаже, що воно й є, чи то слова, чи то що надряпано; а як хто неписьменний, то скажи йому, що то слова, то він і знатиме, що то слова написані, і буде дивоватись, що дівка, та ще й неписьменна, зуміла слова списати.

Кому ж се вона таку писанку хорошу та гарну придбала? Еге! Вже пак не кому, як Тимосі, писаревому сину, що отсе після провід подає за нього рушники, а після ушестя, на клечальній, і весілля буде. Так отсе-то вона і збирається на празник після обід вийти до колисок і там з Тимохою гарненько похристосоватися і дати йому тую писанку. Нехай чита, коли зуміє; а вже вона недурно аж чотири шаги заплатила пану Симейону за тую рихтму, як він її взива!

Ся ж писанка Тимосі, а усі прочі понесе вона з сестрами завтра, у Великодню суботу, на місто, у город, та, попродавши, накуплять

скиндячок, стрічок, шпалерів на голуби, шумихи і усього, чого їм треба; а чого не попродають, так празниками, під колісками, наміняють на горіхи, на мочені кислички, на горохвяники і на усякі ласощі.

От так-то скрізь по усім хатам тогді було, так ніколи вже було нікому і носа на вулицю виткнути, і хоч усе село обійди, так не зострінеш нікого... Аж онде, онде тільки хтось снує уподовж вулиці! То затюпа, то вп'ять зашкандиба, то прислухається, то озирається, то піде, то стане, то назад вернеться... Хто ж то такий? Може, захожий відкіля, що не второпа, куди йому повернути? Або, може, то... та нічого тут довго розпитовати, і нігде правди діти; то-таки без сорому казка, – то Хома Масляк ходить собі по селу та когось вижида.

Що ж то за чоловік, той Хома Масляк? Еге! Ось бачите: батько його був кріпко заможненький і усе чумаковав; ходив сам по дорогам і сього хлоп'я, Хому, привчав. То от як де стануть зорювати або попасовати, то поки каша укипить, от чумацтво і розказує усяк, де хто ходив, що чував і що видав; а Хома тут і слуха, і найбільш усього, як стануть про скарби розказовати: як один чоловік з дідусем горбатеньким та на одну ногу кривим і на одно око сліпим зустрівсь меж горбами; та, злякавшись, той чоловік як учисте того дідуся по уху, так він так і розпався на срібні гроші, аж тільки забрязкотіли; і той чоловік так розбагатів, що не можна й подумати, та вискочив у пани і усе на подушках лежав. Другий розказовав: як п'яниця пізно увечері йшов з шинку, а тут йому з березника назустріч шкандиба рижа кобила, коростява та сапата; нечувствений п'яниця піткнувсь на неї та й попхнув; а вона так і розсипалась у золоті копієчки, що цілісінький тиждень переносив у заполі; перестав пити, купив левадку, постановив вітряк і довіку їв хліб.

Так оттакого наш Масляченко як наслухався, так йому вже і не хотілося трудову копійку заробляти, а усе думав: «От як знайду скарб один і другий, тогді вже разом розбагатію і накуплю усього, чого треба».

Як же поховав батька, так тогді зовсім покинув господарство: усе знай водиться то з донцями, то з старими запорожцями, що як прочули про такого, так до нього як плав пливуть. Один розказує, що ген там, у Маяцькій Засіці, які-то печери довгі та глибокі, позавалювані бочками з грошами золотими, діжки з срібними рублями, казани з мідними п'ятаками, і що він против того скарбу знає замову і зараз усе може узяти, тільки нема чим довести того добра. От Хома і дає пару-другу волів, і посила, і жде: ось-ось хура з усякими грішми прийде, ось прийде; не треба буде тогді робити, тогді усього понакупає і розбагатіє... Фіть-фіть! Нема хури, не вернулися воли, і запорожця, хто зна, де його ськати, та й як його звати не зна, бо Хома, було, ніколи не розпитує, що за чоловік і відкіля? а так, без усього усе йому

віддасть та і дожида. І вже, було, ніколи не скаже, що його обмануто, а тільки каже: «Чоловічок добрий був; мабуть, йому яка причина сталася».

Оттакі-то добрі чоловічки, як разів десять понавідовалися до нашого Масляка, так і зостався він, сердека, піший! Жінка, було, гризе йому голову і уранці, і увечері, так нічого; він усе своє: усе з добрими чоловічками водиться! Сі ж як побачили, що вже нічим йому за тими бочками посилати, так стали йому казати, що у таким і таким місці є скарб-жінка, і не дуже глибокий, тільки на викуп потребує намиста, очіпків, серпанків, плахот і усього жіночого; тільки се положи, то він так зараз і дасться; а добра – добра озьмеш, так видимо-невидимо!

Сеє слухаючи, наш Масляк аж танцює! Повіднімав у жінки усю її худобу, віддав доброму чоловікові і сподівається: ось-ось прийде, ось-ось привезе. Пішов і сей добрий чоловічок за тими, котрих тільки і бачили! Дальш так роблячи, звівсь наш Масляк нінавіщо і жінку мов у старці пустив. Нема ні на ньому, ні на жінці, ні на діточках і одежі доброї; а їсти, коли жінка не заробить, так і ложки гуляють.

То просячи, то плачучи, протурила його жінка об середохресті на заробітки, чи не добув би чого ік святу, щоб було чим розговітись. Потяг Хома до слободи верстов за сім і йде і усе своє дума, як би то на скарб наскочити, забрати його та тогді б і гадки не мати. Аж ось... дивиться... назустріч йде дідусь старенький, маленький, горбатенький, та ще зігнувсь від старості, так мов при самій землі. Пика йому невмита, волосся розкудовчене, ніс невтертий, слина з рота так і б'є, аж запінився по усій бороді.

Хома з радощів сам себе не тямить! Чув, що і як треба у таким ділі робити, зараз підбіг до дідуся, втер йому ніс, обітер йому рот... нічого! Дідусь не розсипавсь, а тільки... мугиче щось таке та, веселенько усміхаючись, знай йому низесенько кланяється.

Хома дума собі: «Чому сей скарб та не розсипається? Еге, знаю!» Та з сим словом хряп дідуся по щоці... а той бебех об землю... Еге! Та й лежить цілісінький, і скиглить, і плаче, і стогне, і нічого не говорить. Хома подумав, що ще трохи його товкмачив, прийнявсь лежачого шкварити... дідусь не розсипається, а Хома знай його бебехами годує...

– А що то ти, чоловіче, робиш? За що ти нашого німого старця б'єш? – обізвався до нього чоловік із надулїсся та й гукнув на товариство; а ті так і вискочили з лісу, оборонили старця, а Хому, що хоч було і кинувся навіткіача, одначе ж піймали, руки йому скрутили і відпровадили до волості. А той дідусь та був собі зовсім каліка, та ще й німий, і йшов по селам прохати милостини; оттут-то його наш Масляк зляпав і почав товкмачити,

думаючи, що він є скарб, «так нехай, каже, розсиплеться». О, щоб тебе! і сміх і лихо з ним!

Як же потягли і нашого Хома, так буде знати! Перш приперли до волості; обіськали, розпитали, – нема і дома нічого, і у кишені гуде; ну, так його у холодну, а самі прийняли допроси та лепорти писати, та було і забули; а далі схаменулися та й відправили у суд. А там звісно, якби Хома мав що, так один перед одним дещо б надряпали та й відпустили б його любенько, а то як прочитали допроси та подивилися на карлючки, що писар, підписуючи, униз позагинав, що, стало бить, хоч наплюй на нього, а узяти нічого, так його і ув острог, а тут і почали писати – не против ночі розказуючи – справки, та очні ставки, та свідительські показання відбирати, та... куди! усього і не згадаю, і не вимовлю, як там у суді зветься; а тільки звелось на те, що таки Хомі дали добру прочуханку та ще узяти і підписку, «що, каже, доволен і жаловатися нігде не буду», та на самий Чистий четвер і відпустили.

Отсе ж вже надвечір, як православні люди збиралися на страсті з свічками йти та усю ніч молитися Богу, а наш Хома Масляк після парлації ченчикує додому, аж зирк – циганка сидить на степку. Ще не провчений, Хома, щоб-то швидше добрести додому та провідати жінку та діточок, – ні; він ще до тієї циганки. «Поворожи, – каже, – мені, чи швидко я розбагатію?» А та йому і почала: «І щасливий, і таланливий, і у щасті, у багатстві поживеш; а коли збрешу, то щоб на мені сорочка пополотніла, щоб я мертвої зозулі не побачила, щоб я на своїх похоронах поросятиною подавилась! От що! А ти, дядьку, дожидай; завтра до вас у село приїде наш старший, так ти його не прогуляй і усе дожидай; він селом у вас їхатиме та і навчить тебе, де твій талан і де твоє щастя. Тепер іди здоров». От Хома і потяг додому. Прийшов, аж хата пустісінька, і духу нікого нема, і кілочком заткнута; бо його жінка, чувши, що з мужиком сталася біда, а тут ік празнику нігде було нічого узяти, забравши діточок, пішла на усі празники до своєї братової.

Постукавши скрізь і побачивши, що притьмом нема нікого у хаті, Хома постояв, посумовав, далі і приліг на приспі та тут і заночовав, дожидаючи, хто то завтра прийде і який йому товк дасть, що як би то той скарб знайти.

Отж то наш Хома Масляк у Великодню п'ятницю ходить по Джигунівці та розгляда, чи не їде якийсь-то старший, що про нього циганка казала. Ходить собі уподовж вулиці, та знов вертається, та вигляда, а до жінки і до діток йому і діла нема! Йому байдуже, що вони у чужій сім'ї празник приймають і чужою паскою розговлятимуться... аж зирк! Щось з'їжджа на міст... Хома так і кинувся назустріч...

Їде то бричка, пара коней у шлейках, у дишел запряжені; погонич сидить у суконних штанях і у юпці, скрізь повимережувана і з китицями, мов у венгерця, що з ліками ходить, а на голові превисоченна шапка з углами на усі боки. Машталір той знай своїх патик поганя, та не батіжком, а на кнутовищі у нього удка з здоровенним крюком; і він знай цмока, та тою удкою усюди помахує, та ньока, та приговорює химерно, не так, як усі люди коней поганяють, що – «ньо, паді, шевелись» – абощо, а він все мов приспівує: «Передні з нами, задні за нами: а усіх просим вас: ідіте до нас, до нас; усіх приймаємо, усіх скликаємо».

Роззявивши рот, стоїть Масляк і слухаючи дивується, що се таке є? Аж ось під'їхала бричка, і з неї виліз, та так проворно, вже стар чоловік, чи купець-москаль, чи шинкар, не вгадаєш. Борода б то йому і є, так цапина та ще й рижа, очі сірі, та так і бігають, брови, густі, та довгі, та широкі, так і напружились, як щетина. Ніс довгий та карлючковатий і на кінці загострений, ніби шпилька. Губи тоненькі, а рот... так від уха та до вуха, а як заговорить та роззявить його, так здоровенна голова з шапкою зовсім улізе; а у роті зуби притьмом свинячі. Каптан на ньому китаєвий, широкий та довгий, а пуще полотнище ззаду: так і волочиться, мов у тієї жінки нашого повіреного, що як була міщанкою, так ходила у спідницях, а як мужик її шморгнув у дворяни, так почепила таке плаття, як на справжніх панях, що хвіст так і волочиться. Закавраші у каптана теж довгі, що усі пальці закривали; коса з мишачий хвостик теліпалась з-під високої дуже шапки з углами та з китицями. Ноги у жовтих чоботях з пальцями, мов рукавиці, а на п'яті теж був палець, як у собаки; а скрізь тії пальці пролазили когті, мов у kota заморського.

Оттакий-то козак як скочив з брички, так би усяк злякався, а Хомі і нужди мало: так пильненько та веселенько на нього дивиться і зараз полюбив його, мов дядька рідного, та зняв шапочку і уклонивсь йому. А той... ось слухайте, люди добрі, що тут буде! Замість того, щоб і самому

зняти шапку і сказати або добридень, або помагайбі тобі, – ну-ну! Він і шапки не зніма, і не поклоняється йому, а сказав: «Наш еси, приятелю!» – та й узяв за руку Хому і пішов з ним дорогою і розговорює; а машталір ззаду коней поганя, та свистить, та знай своє приговорює: «Попавсь, попавсь; наш буде, нас не збуде...» – а Масляк і байдуже, у яку кунпанію ускочив.

От як ідуть, той, що з Хомою, і каже: «Ти мене, чоловіче, не знаєш?»

– Ні, дядюшка, – каже Хома.

– Будеш опісля знати і дяковати; а тепер не зови мене дядюшкою, бо я швидко тобі стану за рідного батька; а зови мене пан Юдун.

– Добре, пане Юдуне! – сказав Хома...

– Чи не знаєш, чоловіче, де тут постояльний? Треба коней погодовати і за діло приньматись.

От Хома і привів їх до постояльного.

Ось тут-то що було, послушайте!

Ввійшли у велику хату, Юдун не перехрестивсь і шапки не зняв, так і сів; а на нього гляючи, і Хома не хрестивсь, а тільки, шапку знявши, сів біля нього.

Шинкар не виходить, а Юдуну і нужди нема; зараз ляп себе по кишені, щось і забрязкотіло, він і вийняв з кишені повну пляшку з сивухою і чарку, налив її повнісіньку та разом і ковтнув не хрестячись, і «будьте здорові» не сказав.

Далі налив ще та й каже Хомі: «Пий, чоловіче, коли хочеш з нами у товаристві бути; не дуже на те дивись, що розказують; як їх слухати, так і скарбу не ськати. Пий, кажу тобі, у мою голову». Хома вже давно позабував, який тогді день був і який гріх пити, найбільш тогді, горілку; аж стрепенувся, як побачив чарку, і аж обидві руки протяг до неї; а Юдун йому подає та й каже: «Пий же, синку, мовчачи, та не мотай рукою» (себто не хрестись. Бач!).

У Хоми аж жижки трусяться – куди вже тут хреститись! Мерщій за чарку, та, не обмокуючи губ, так і влив прокляту чортової роботи сивуху прямо у пельку...

Як проковтнув... і став не свій!.. І дивиться, і нічого не бачить; повитріщав баньки і не тямить нічого. А Юдун ляп себе по другій кишені та й вийняв ковбасу, та тільки не наську, а німецьку, от що і свининою, і кошатиною, і конятиною начинена, от – коли знаєте – що пани, цураючись нашої, у німців купують та усмак їдять. Відрізав гарненько скибочку собі і Маслякові... А він, тютю дурний! глита, мов попів мурло!

Закусивши любенько, от Юдун підніс уп'ять по чарці та й лягнув себе по щоці... аж так і вродилась пряжена яєшня... От Юдун з Хомою

і прийнялись її уписувати. Трощить її Масляк на усі заставки, аж за вухами лящить. От до нього можна примінити: «чи зна пес п'ятницю?»

Хоч же він і доглядівся, що у Юдуна пальці довгі, чорні, мохнаті, та криві, та з предовженними закарлюченими когтями, та йому і байдуже; він після горілки та після ковбаси ще дужче полюбив Юдуна, і йому нужди мало, хоч би він був з п'ятьма руками.

Беседуючи, випили і по третій.

Юдун покрутив свої пальці, аж так і вмилося на столі печене поросся, та аж шкварчить, таке гаряче. Сокрушили й те; Хома аж кісточки пересмоктав. А як поїли усе, от Юдун устав і каже Хомі:

– Давно вже я на тебе націлів, приятелю, за те, що ти не робиш так, як у вас дурні роблять. Не дуже хапаєшся того хліба робити, не дуже об господарстві убиваєшся, а усе водишся з люб'язними мені людьми. Не дуже дбаєш тую худобу, а розсилаєш її по скарбам; горілочку вживаєш, з людьми заїдаєшся, а за усе сеє ти миліш мені і брата рідного. От я тебе і знайшов і тепер ще дужче полюбив тебе і за твоє послухнянство, що ти не дуже дечого споминав, а потрапезував зо мною, так за те я тобі стану у великій пригоді. Я усе знаю; знаю, що ти хочеш знайти скарб...

– Хочу, таточку, батечку! – перехопив Масляк, та аж до ніг припав, та просить, щоб навчив, де його знайти і як узяти.

– Але, синку! – каже Юдун. – Без мене ніхто не знайде, і коли хто не мій, то й не озьме. Завтра звечора у вас заходить празник (та сеє кажучи, так скривився, що ще гидший став); так ти не ходи з людьми... куди там вони йтимуть...» (бачите, йому тяжко було сказати, що йтимуть до церкви), а надвечір прийди на узлісся та й дожидай, а як побачиш, що неначе свічечка пала, так ти і піди за нею, куди вона тебе заведе. А там – вже моє діло; будеш дяковати. Прощай, мій милий синку.

Дивиться Хома, що Юдун пішов, та не відчиняючи дверей, вже його і нема... шез!

Хома подививсь у вікно, нема машталіра з бричкою, і коней чортма, і ворота зачинені і засувом засунуті. От і дума: «Що се таке?» Аж ось шинкар вийшов з кімнати і каже: «Чого ти, Хомо, прийшов і чого у хаті сам собі гомонів? Іди додому; тепер не такі дні; я й проїжджих не приймаю, хіба доброго чоловіка проти ночі; та й продажі на горілку тепер нема; ми, благодарю Бога, знаємо християнство».

Почувався Хома, став озиратись, дивиться – на столі пороссячих кісток нема, а у роті чує смак від яєшні і меж зубами зав'язла поросятина. Дій його честі!.. Сюди-туди переминається... далі шморг з хати мовчки!..

Чудний мені наш Хома Масляк! Як таки він нічого не второпав? Визволившись з-під калавуру, ні ївши, ні пивши, поспішав додому, не

вечерявши, та натошака ж і по селу блукав, поки з Юдуном пострічався. Так як він не розглядив і не розчумав нічого? А тут усе видно, як скло! Чому у Юдунового каптана заднє полотнище таке довге, неначе у панєї? Еге! хвіст закривало. Чому на ньому така висока шапка та ще з вуглами? На роги-бо надїта. Чи чоловіча ж на ньому твар? Аж ось і стало, що то був чорт, справжній, настоящий чорт! Адже усяк, хто бачив чорта, усяк розказує, та й патрет його бачимо, що він з хвостом, з рогами, з цапиною бородою, з карлючкуватим носом, з предовженними пальцями та з карлючковатими когтями; а тут так усе і було. Та й у речах пізнати можна було... Еге! от що! А як сказав, що зовуть його Юдуном, так тут вже хїба дурень не догадався б. Адже звісно, хто Юда; а то ще старше його, Юдун. Се так примером будучи сказать: кого величають «ваше благородїє», а того вже «ваше високоблагородїє»; то Юда, а то Юдун. Справка чистая! Ну ще ж: увійшли у хату, Юдун не хрестився; се ще дарма, бо є й пани, що не хрестяться, увішедши куди у хату; так їв же ковбасу! Еге! Отут-то і причина! Що було Маслякові не догадатись... Коли ж сеє усе їсть, так він вже певно чорт; та чорт і через роги, і через хвіст, і через руки, і через ноги, і через імення, і через ковбасу, і через порося, і через усе, через усе, чорт та й чорт. Хоч до ста баб не ходи, а видно було, що то справжній чорт. А Масляк не пізнав. А якби було пізнав, то, певно, від нього, а може б, і від скарбу, відцурався. Тут же, як увесь глузд загубив і прийняв чортяку за доброго чоловіка та ще й батьком його назвав і аж до ніг його припадав, так тут вже не жди доброго! Ще б і тепер можна б діло поправити, так йому усе байдуже, і він вернувся у село, і, йдучи, більш ні об чїм не дума, «коли б то швидше до завтрього, щоб піти на узлісся та побачити, як свїчечка палатиме...» Та з сею думкою прийшов до свїсті і, не заходячи у хату, нужди мало ні про жінку, ні про діточок, і чим вони розговіються (гаразд, що сам розговівсь у Великодню п'ятницю ковбасою та яєшнею. О, бодай тебе!), пішов на тік, заліз у солому, тепленько, любенько, там і захріп після чортячого бенкету.

От же і Великодня субота. От і сонечко заходить. Смерка. Ударили у великий дзвін до церков на одїяніє... Хазяйки мотнулися лагодити усе на завтра; горшки постановили по печам: ув однім борщ з яловичиною, у другім капуста з свининою, іще юшка з локшиною та з молодою бараниною, печений гусак годований з підлевою та на закуску молошна каша. От постановивши по печам, затушковали, нехай стоїть, щоб завтра вже, ради празника, не поратись коло нього. Далі стара звелїла невісткам послати на стїл скатерть та й становити усе, що треба завтра на посвященїє. Постановили зараз паску... Та й мудра ж придалась!.. височенька, легесенька, чепурна, не репнула; а як її помазали зверху шапраном, так аж полискується, жовта та прежовта! Хоч би і у якого пана така була!.. Затим-то

старша невістка, уносячи її у хату, йде і землі від радощів під собою не чує, бо бачить, що як уздріла її свекруха, так і видно, що радесенька, і не грима на неї, і хоче б то всміхнутись, та здержується, щоб невістка не закопилила губи, що вже вона все зна. От свекруха, оглядівши усю кругом, бачить, що нічого притьмом сказати, та усе-таки, звісно як свекруха, зирнула на старого, що лежав на полу, спочивав після трудів, та й каже: «Як я ще була дівкою та жила у дядини, то, було, як спеку паску, так отака!» Та й приміря рукою у аршин заввишки.

Отже ж невістка таки сього їй не спустила та зараз і відрізала: «Адже ж ви, мамо, і тутечка усе порядковали: і чого скільки положити, і як запарювати, і місити...» Нічого свекрусі робити, перехопила зараз і каже: «А баранець де?»

От постановили невістки і баранця, і поросся, і крашанки, і сало, і солі грудку, і хрину корінець, і усе, та й покрили хустками, у чому завтра нести усе на посвященіє.

Се ж пораються невістки, а дочки, дівки де? Еге! Звісно, що мати їми не так орудує, як невістками. На невістку скаже: «А внеси, доню, дрівець; а затопи, доню, піч; а перестав сюди, доню, жлукто...», та усе доню, та усе з ласкою. А на дочку так усе гримаючи: «Чи довго тобі казати, щоб ти достала оттам борщ та пополудновала; чи ти, дурна, знаєш, що як ти обідала, та й досі нічого не їла?» Або: «Чи договоришся я тобі, щоб ти покинула прясти та ляговилась швидше спати? Бач, яка неслухняна! Лихо з нею». Оттак-то усі матері нападають на дочок. Так і тут: мати застановила дівчат-дочок свічечку засвітити та перед образами приліпити; голуби, що наробили за піст з шпалерів, попричіпляти до стелі... Далі й гримнула на них: «Та доки вам там возитись? Ідіте швидше та вбирайтесь гарненько! Хіба не чуєте, що до церкви дзвонять? Але усе кричи та ворчи на них!» А далі каже невісткам: «А ви, мої невісточки-голубочки, змийте з мисника, попереполющіте мисочки, талірочки, ложечки поперемивайте, батьків ніж вигостріть печене краяти, лавочки позмивайте, хату виметіть та вже хоч не дуже прибирайтесь, а поспішайте до церкви».

Далі озирнулася до старого, аж у нього слізоньки на очицях. «Чого-бо ти, Уласе, мов журишся? От празник заходить, хвали Бога та повеселішай. Уставай же, уставай та йди на одяніє. От бач, яка паска у нас хороша придалась? От і печений баранчик, і поросятко дуже мудро спечене... Та таки і усього удоволь, як і у людей; нічого гнівити Бога милосердного!...»

– Та я ж отес, Домахо, лежу, дивлюсь, що тут напорано, та й згадав, як ми з тобою побралися: не було в нас ні кола ні двора, як там кажуть: без чарки горілки і без жодної хусточки відбули весілля своє; не було в нас ні батьків, ні людей, ні музики, нікому і ні під що було танцювати; звісно, хто

до сиріт та ще й до бідних піде? Не вспіли одружитися, ти по наньмам, а я в батраки... усього випили!... Тепер же гляди, Домасю! є й хата, є й господарство, діточками Бог благословив і усім нас наградив, що й самі довольні, і є бідному за Христа ради подати. Спасибі тобі...

Та як скочить з полу, як пригорне до серця свою стару, як заплаче гірко, і каже:

– Спасибі тобі, моя старенька! Через тебе, через твою добрість, через твої труди нас Бог благословив усім, усім. Ходімо ж до церкви, подякуймо за Його милості! Я усе одіяніє простою у церкві: чи дасть Бог діждати на той год! Та й ви, молоді, не барітесь, ідіте швидше до церкви та не сидіте на цвинтарі: там тільки пустота та гріховодство. Стійте у церкві та слухайте, ніч не довга, не забаряйтесь Христа дочитатись, виспитесь опісля.

Сказав та й пішов тихою ступою, підпираючись паличкою.

Стара стала Богу молитися, поки молоді поубираються, а ті собі і мотнулись: от дівчата кинулися у противну хату; а там на стіні край віконця дзеркало в них було, так шматочок, як з п'ятак; де-то чи купили, чи випрохали у панськім дворі та й приліпили тістом до стіни. От і кинулися до того дзеркала скиндячки на голову собі покладати, коси квітчати, намисто на шию чіпляти; плахти, запаски, червоні баєві юпки, суконні панчішки, червоні черевички... повдягали нові білі свитки, шитими рушничками підперезались і пішли собі мовчки, як тії павочки...

Поки ж вони одягалися, невістки знай у противну хату рип та рип! То буцімто вогню достати, то чаплію узяти... а тут аби б уздріти, як вийдуть відтіля дівчата, бо й їм, молодицям, треба було кинутись до дзеркала, так при дівчатах-бо не можна: зараз сміятимуться, що й замужні, а чепуряться; хіба без дзеркала вже і не вберуться? Як же вийшли дівчата, то й кинулись молодиці до того дзеркала: бачите, у старшої невістки два очіпка, один блакитний, другий вишневий, та третій кораблик; так вона хотіла приміряти, що їй буде краще до лица, чи який очіпок, чи кораблик? Так як ти його без дзеркала вгадаєш? А молодша невістка дурна ще, недавно пішла заміж, не зна, що до чого: хотіла пак голову пов'язати платком, так старша не звеліла, бо для такого празника звичайніш узяти на голову очіпок. От як вирядились, пішли і сі.

А там і парубоцтво з старшими, жонатими братами, попідголювавши чуби, повдягавши нові свити з уразівського сукна, підперезавшись штепненько, повбували нові шкапові чоботи з підковами, що ще з п'ятниці мокли у дьогті... звісно, діти заможного батька, так їм-то у розкоші і жити! Побравши нові шапки козацькі, повалили лавою до церкви; та не до церкви; вже щоб парубок та так прямо і дійшов? Е, ні! Ще їм треба побіля цвинтаря засідати, та як йтиме купка дівчат, так треба кинутись на них, розпудити їх,

ту вщипнути, тій тусана дати... А там ще й на цвинтарі, і там не без іграшок: де побачать, що на рундуках полягали дівчата, так їх і поперекидають; або де купка сидить, то підкрадуться та по-ведмежому і ревнуть... а ті схоплюються, біжать, регочуться, лають... Що-то молодії літа! Було се колись і за нами! Ех! Та минулося! Що вже і споминати!..

А батьки, і матері, і усяк старий народ, усі у церкві; повнісінька набралась. Стоять з позасвічуваними свічками, хто слуха, а хто і окунів ловить, слухаючи, як славно чита одяніє попович-хвильозоп, що відпросився з бурси на празники до нас у село. Та що за голос! Чита, а сам, як кармазин, червоний від натуги, піт з нього так і котиться, а він викрикує та голос виводить не на точках, а де строфа кінчається; хоч на половині слова, то так і викрикне, аж луна по лісу піде у одчинені двері. Так гарно, так гарно, що усе б його і слухав. Ну, та й звісно – пак: вже він недаром в бурсі вчиться: він на те хвильозоп!

Де ж наш Масляк? Може, він біля поповича стоїть та прислухається, як той гарно чита? Або, може, притулившись до стіни промеж старих людей, та туди ж з ними дріма? Або чи не у тій купці, що ген у куточку, зібралися круг пана Симейона, нашого таки дяка, та слухають, як він там шепчучи розказує, яке то лихо людям буде, як народиться анцихрист та буде православних людей мучити; як набіжать гоги та магоги^[9], мов кримська татарва, та у тих людей, що не шанували духовного чину та не становили часто обідів, та будуть усю худобу одбирати; так, кажу, чи не промеж тими слухателями і наш Хома? Не знаю! Якби пак там був, то, може, сплакнув, слухаючи пана дяка, як і старий Кирик, що слухав-слухав, плакав-плакав та, дивлячись на дяка, що той аж употів розказуючи, вийняв з кишені гаманець, розв'язав та й дав цілісінького п'ятиалтинного на молитви дяку; от таке б добре діло і Масляк зробив би, якби там був; так не було ж то його там... так і по усій церкві його не видно... Та де ж він?

Але!.. Де! Він того не забув, що приятель його Юдун та наказував йому добре, щоб звечора, як люди зберуться у церкву, так щоб він вийшов на взлісся; отже-то він туди і потяг, ще тільки сонечко стало спускатись на захід. Ліг, сердешний, край взлісся і дожидається від свого приятеля Юдуна звістки...

Аж ось... ще не гаразд і смеркло, а вже дальш у лісі запалала мов свічечка, та не так горючи, як такі свічка, щоб огонь був або червоний, або жовтий, а чортячим огнем, синім огнем. От наш Масляк так і здригнув, та не з переляку (бо вже побратавшись з старшим чортом, він вже маненьких зовсім не боявся), а з радощів, що от Юдун не збрехав і що от-от дасть йому скарби; побачивши тую свічечку, мерщій до неї, а вона від нього дальш у ліс; він за нею, а вона від нього, та усе дальш, усе дальш у ліс... Аж

засапавсь наш Хома, біжучи до неї, так не дожене. Вже вона його і далеченько завела, вже Хома, чіпляючись за голяки, то за пеньки, порвав і матню у штанів, і рукава у свити, бо так навпростець і чеше: по колоддям спотикається і вже не десять разів лобом цілювався з хамлом, що попід ногами йому плуталося, і вже й шапки катма, та йому і байдуже: хоч усього рішитися, бо от вже швидко добіжить до свічечки, от-от схопить скарб... Тривай лишень, Хомо, Миколу звалиш, як там кажуть. Біжить-біжить, аж ось йому назустріч двоє маненьких чортяточок: хоч на них було і платтячко дівоче, та тільки наскрізь і світиться: і руки голі, і шиї голі, точнісінько, як на панях, що у городі берлинами роз'їжджають: а самі ті чортенята чорні, мов циганчата. От зараз і кинулись до Масляка та й загирготали не по-нашому, а по-панськи, як той хранцуз вчить паненят, що таки у нашому селі. Масляк вилупив на них очі, дивиться і нічого не второпа, що вони йому і говорять.

От чортенята зареготались, та і каже одна одній: «Ми думали, що він пан який та й заговорили до нього по-нашому, по-хранцузьки; аж він, бачу, сього не втне». Та й стали кивати на нього та й кажуть по-своєму: «Ало, мусьє, ало; вене ісі^[10]». – «От коли по-собачому, – каже Хома, – то і я розберу, бо чував, як панський Іванька розговорює з кгарсоном^[11]». Та і пішов за ними.

Недалеко відійшов, аж ось тут Юдун і є, стоїть і дожида його. Жупан на ньому добрий, рукава з вильотами, і вже хоч із-під жупана і висить предовженний хвіст, та Юдун його не хова, а Хома його вже не боїться. Протяг йому мохнату руку з карлючкуватими пальцями, узяв Хому за руку і повів за собою до шатрів та й каже: «Добре ти зробив, що прийшов; будеш мене довіку згадувати. Ануте!» Як се тільки гукнув, так поли у шатра і впали, а під шатром, чого то там не було? За довгими столами, скатертями понакриваними, сидять чорти з чортихами, попарувавшись. Та що ж то за порозряджувані! У яких то каптанах! У яких ребронтах! Тільки вже ні під квітками, ні під пір'ями, і ні під яким брилем, і ні під якими кучерями не можна було поховати рогів: так і стирчать. Таки усі були, як настояще городське панство.

А на столах страви-страви, так батечку мій! Там і усякого м'яса і печеного, і вареного, і в юшках із підлевою, там і яєшні, і третій хрін з сметаною до поросятини, і холодцю з раками і з просоленою осятринкою; було там і сахарне морожене, що москаль у городі продає, і хвиги, і родзинки, і чорнослив, і горіхи самі мишаловки, і павидла усякі... Та чого там і не було! Миски, і тарілки, і ножики з виделками, і ложки, усе ж то сріб'яні; чарочки усякої міри і стакани – усе хрустальне, так і сяє, мов у тій лавці, що об ярманці у городі ташується. А пляшок же то пляшок

з напитками? Було і ренське, було і донське, що по четвертаку бутылка; були усякії вина, і червоне, і жовте; були пляшки і засмолювані, і дротом позаплітувані; була і вишнівка, і тернівка, і дулівка; було і пиво кабацьке, так, дешевеньке, для усякого розходу, та був і грушевий квас, вже спитий. А усякі горілки окроме стояли; та й до біса ж їх там було! Була і пінна, і полугарна, і запіканка, і полинькова, і корінькова, і на калган, і на соснові шишки гната... усяка, усяка була, якої який чорт забажа, так усяка йому й є. Придбали добре; мабуть, не боялись ні об'їздчиків, ні вийомки. Пожалуй, так далеко у ліс забравшись, так можна не боятись і самого главного повіреного з корчемним засідателем. Нехай би де у дистанції так розташовались, дали б їм зараз перцю, хоч би і перечорт був: зараз би потаскали у поліцію, та затасовали б у яму, та к допросу... пляшки б і усяка посудина порозпропадала б і вже й не шукай, а сам, хоч би самий старшенний чорт, сидів би поти у ямі, аж поки не зніс би грошей за усяку пляшку, як і за відро. Вони і чорту не подивляться у зуби, знаємо їх!

От як отсе усе Хома Масляк розглядав, зараз Юдун йому і каже: «Моєї дев'ятої жінки пасербиця та усьоме йде заміж ще за парубка, так я отсе справляю весілля. Сідай, Хомо, з нами, повечеряй, а діло наше буде опісля». Та й посадив його біля чортихи, що сама собі без пари сумовала. Сів наш Масляк і розперезався, щоб то добре і наїстись, і напитись на чортячім весіллі. Піднесли йому горілки, і випив таки повну та не віддыхаючи зараз і по другій; от і поставили йому на талірочці капусти з яловичиною; він і прийнявсь за неї... Як хлисне, як опечеться!.. Аж слъози йому покотилися, трохи не крикнув. Зроду пак не їв срібною ложкою і не знав, що треба студити. От чортиха і стала його вчити, як тою ложкою треба їсти і як м'ясо краяти. Тільки ж він з сею чортихою заговоривсь, зирк! Вже талірки й нема, вже її і зчистив чортъонок у куртці, що талірки переменя. З голоду, мабуть; може, три дні не їв, так став гостей обдурювати: який задивиться, так він зараз талірку і хвата, хоч би зовсім і не почата. Десь бачив, як у великих панів хлопці роблять. Так Хома пустивсь на хитрощі: як йому подадуть яку страву, то він одною рукою придержує талірку, а другою мота; як вичистить зовсім, тогді і ткне її у зуби хлопцеві. А напитки, тільки якого наллють, так мерщій у пельку. Не дуже і до чортихи озивався, що усе його заньмала, і дещо вигадувала, і лискотала його потроху.

Еге! Та хоч наш Масляк пив усякії напитки, як сам опісля розказував, що, каже, «пив мадеру, шатай-моргай, шатай-на-хвіст, реєвєє, барбоське, шальпанську і порчене пиво» [\[12\]](#), і чого то він там не пив, та зовсім же то не п'яний устав із-за обід. Бо тільки що поуставали, зараз Юдун і гукнув: «Музика, грай!» Де у чорта вона і узялась! Аж шестеро, хто на скрипку, хто на баса, хто на дудку, на цимбали, на бубен, так і вчистили метелиці. Як же

піднялось усе чортятство... батечки! І сам старий Юдун туди ж за молодими, аж засапався. А Масляк же то наш, так той-то щоб удружити своєму названому батькові, так той-то носиться, от вже носиться! Трьох чортих перетанцював, усі чоботи свої пробив, вибиваючи гоцака, і ще ж було ухопив двох свіжих чортих, що повіряджувалися дівками і коси на голові поклали, і скиндячки положили, і плахти почіпляли, от ухопив їх та й гукнув на музику: «Грай дудочки!» Так Юдун прийшов до нього, узяв за руку та й каже: «Годі ж, годі, угамуйся. Вже, бач, розсвіло, се вже наша ніч починається... Коли схочеш, побудеш з нами до вечора; то підуть приданки з перезвою гукати, коли-то ще до того дійдеться, то й ти з ними погуляєш, а поки я об твоїм ділі поговорю».

– Батечку, голубчику! Що хоч роби зо мною, тільки дай мені знайти скарб, хоч з півсотні діжок з золотими... – так казав Масляк, усе низенько кланяючись Юдуну.

– Що вже півсотні їх і прохати! – каже Юдун. – Се і мені стидно так трохи тобі дати. Я сам знаю, скільки і чого тобі дам. Буде на увесь твій вік; живи, пий, гуляй, на що хоч трать, усе в тебе будуть гроші безпереводно. Тільки чим ти мені віддячиш?

– Та що потребуєте, – аж крикнув Хома, думаючи, що от-от на нього гроші так і посиплються, – що потребуєте, усе перед вами; хочете душу узяти, зараз вам її і заручу, тільки дайте довше погуляти.

– А на чорта мені таке сміття? – сказав Юдун. – Душу! Та вона вже давнісінько моя. Та й прислужився добром! Знай, друже, такої мізерної душі, як твоя, в мене і послідній хлопець за нюх кабаки не озьме. Ми і з кращими вже не знаємо, куди дітись. Було колись, так давно, що і за такою паршивою душею, як твоя, так усі табуром ходим, щоб її заповонити, бо дуже в нас, у пеклі, було просторно і ніким було орудовати. Самі чорти усю панщину відбували. А тепер вже не так; не таке вже, спасибі людям, і пекло стало, як – коли чував – пан Котляревський списав. Перш було, як який грішний попаде сюди, так і то навдивовижу; та й то бували все то душогубці, то змінники, то харцизяки; а як колись раз привели одного скоромника, що в середу їв, мов той цуцик, скоромне; а жінку, що від живого мужика та... прала другому сорочечку... так таке наведеніє було, що ну! Усі чорти покидали роботу та, хто на колодки, а хто на плоти, на хати, скрізь товпляться, що як би то подивитись на таких грішників, що ще зроду їх і не бачили! Таки точнісінько як на ведмедів збіглися дивитися, так і на них. А далі, далі, спасибі людям, як розвередовались, та розібрались добре, та пустили на всі заставки, так і дотовпу нема у пеклі! Та й чортам полегшало: перш, було, чорти і на дривітні колоддя колють, чорти і пічкурами, чорти і за смолою, і за вугіллям; куди не задумай, усе вони, усе

вони, сердешні, відбували, щоб тільки тих грішників по казанам уконтентувати; а віддихнути, а пожартовати меж собою – бо і меж ними є і молоді, і усякої натури – хоч поборотись, або у скраклі, та й до самого женихання ніколи було. І ніч і день, і ніч і день на панщині. Чорт їх зна, як вони не виздыхали від такої надсади. Я й старшина над ними, та й мені лихо було: нікого, було, і у двір узяти від панщини; не було в мене ні кухаря, ні хлопця, ні машталіра; сам собі, було, і обідати варю, і коня наповаю, і чоботи латаю, і ще скрізь оббігаю та назирну, де і як хлопці мої справляються. Тільки така і була, що платтячко моє перемивала та коли, було, головку змиє; вже без сього мені не можна, бо я трошки собі панської натури. Як же наддали від вас, не знаю після чого і від чого, тільки дехто розказує, що як люди умніші стали, та як посипали до нас, так батечки! Я не знав, де їх у сина і дівати. Таки так і сиплють, так і сиплють!

От і вскочили якось-то жид і хранцуз. Жид зараз порядивсь парові печі строїти, щоб менш кошту тратити, а грішників дужче пришкварювати; та й перебрав же, вражий син, до гаспида грошей, і пообманював таки пекельного, і клюшника, і токового, і деяких прочих приказних, та таки зробив паровики славні, що навряд і у водолазьких винокурів^[13] так добре, як у нас у пеклі. Тільки ж що? Узяв та й вивів трубницю у ту землю, де хранцуз живе; та як пустили паровики на роботу, душники повідкривали, то дим з наших паровиків і повалить до хранцуза. Ті зараз покажуться, збісяться... давай різатись! їм же там і нужди мало, а мені тогді найгірше лихо. Як о поводі вода, так душі посиплються після того сюди, що ніяким побитом і не справишся. Той прибіг – пачепорт показує; той пита, куди, у яку кучу, до якого діла йти; той свою біду розказує, що він на тім світі покинув, хто він там був, що робив; а вже письменні! так ті найгірш усіх! Як стануть мені віршами читати, а другі мене зопиняти, що я не проти граматики яке слово сказав, то я плюну їм межі очі та й утікаю додому. Оттака-то мені халепа була! Та спасибі, хранцуз, той, що з жидом до мене ускочив, той прийнявсь порядковать; зараз каже: «Нада-треба вам, мусьє, по-панськи жити, а то грішники вас замучать».

– Що ж з того, що буду по-панськи жити? Усе ж таки треба коло них поратись; а коло мене і нікому панькатись.

– Озьмім, каже, усіх чортів у прислугу.

– А на панщині хто зостанеться? І пічки погаснуть, казани і сковороди попростивають.

– Но, но, мусьє, – каже він, – усе буде фор-б'є^[14]. Поки будеш просто жити, уся робота на тобі лежатиметь, а як станеш жити по-панськи, то і діла тобі ніякого не буде, будеш на подушках довго спати, і пити, і гуляти, а слава

буде йти, що усе ти сам трудишся. Лягай лишень, мусьє, спати; завтра устанеш, подивишся і сам скажеш: «фор-б'є!»

– От я послухав його і дав йому волю робити, що він хоче. Прокинувся, ще стало на світ заньматись, а хранцуз і тут: «Но, но, мусьє, куш^[15], – каже, – спи. Коли пан, так і роби по-панськи: пани не устають досвіта; я тобі скажу, коли пора буде уставати». От я і захріп вп'ять. Та вже середу дня увійшов він до мене та й каже: «От тепер пора, уставай, мусьє!» Зараз і подав мені і чаю, і кохве гарячого та гарячого; нічого робити: хоч погане, а п'ю, бо пани п'ють і хранцуз велить. Далі ввійшов я у свою світлицю, аж побіля дверей стоять усе чорти у каптанах, позументами пообшиваних; стоять, і не поворушаться, і пильненько мені в вічі дивляться. Я їх нічого не питаю, вони мені нічого не кажуть. Тільки що хотів я у кімнату піти, зараз аж троє кинулись їх мені двері відчиняти. «Еге! – думаю собі. – Се вже я паном став, не треба трудитися самому і дверей відчиняти». Я зазирнув у прихожу, аж там грішників нашло нових до пропасті! А один чорт, у каптані у хорошому, круг їх ходить та їм розказує: «Нашому пану ніколи; такого діла прийшло, що не то що; приходьте завтра; а кому пильна нужда, подавайте бумаги». Повіялись мої грішники вон з хати, а я з хранцузом «ких, ких, ких, ких!» – аж лягаємо та сміємося, що пообдурювали народ: вони думають, що мені діла багацько, що ніколи і носа втерти, а ми тут з хранцузом випили на калган гнатої та сокрушили печене порося та пряжену яєшню. О хто б то не приходив опісля, через увесь день, зараз мої лакеї і кажуть: «Пану ніколи, діла багацько!» А я увесьдєнички то на подушках валявся, то сидячи дрімав, то з хранцузом у дурня та в дамки грали. А обідати подали вже нам на захід сонця. Та що ж то за обід мудрий був! Чого-то там не було? Аж пальці пообсмоктував. Адже ти, Хомо, обідав в мене, то й знаєш.

– Обідав, – каже Хома, – спасибі тобі, і вмру не забуду, яке то усе смашне було і які напиточки були мудрі!

– Еге, за сеє всеє дякую своєму хранцузу, – казав Юдун, – він із чортів набрав і кухарів, і клюшників, лакеїв, і хлопців; до моїх жінок, що їх є в мене аж тридев'ять, поприставляв і дівок, і прачок, і кухарок; та й дочок моїх, що ще які є маненькі, так і мамок, і няньок, і усього, чого де треба, усякого народу є, як і у великого пана. І те ж таки як і у панським дворі: вони байдаки б'ють, у карти грають, горілку добре п'ють, по вечорницям шляються, дівчат обдурюють; які дам гроші на закупку, чого часом бува треба, то вони половину їх украдуть...

Бачачи, що усюди ж то у прислузі чорти, усюди чорти, подумав собі: який же гаспид коло казанів на заводі? І думав, що усі печі, мабуть, погасли, а грішники досі поснули ради скуки.

От хранцуз, оповістивши наперед, що пан піде завод обглядати, щоб усяк був при своєму місці, і щоб робили пильно, і щоб до пана ніхто не підходив ні з чим, от тогді і повів мене обглядати. Так батечку мій! Як то було усе хороше! Робота таки йде, як і йшла. Тільки замість того, щоб чорти були на панщині, так усе грішники, так, які з них поганенькі. Ті таки, що заробили, так ті по казанам та на сковородах лежать, на крюччях висять і де кому як треба; і їм добре було, що простор, не тісно; а завалючі грішники, так ті усі у роботі: живжики, що дівчат і чужих жінок обдурювали та перед ними, буцімто справді їх любили, що усе охали, щоб, бач, котора б то пожаліла його та і кинулась би йому на шию, так такі сиділи край устя у печей та усе знай охали, як і в вас, а через тее їх охання вогонь роздували по печам, і він усе більш палав. У казанах кип'ячу смолу ополониками мішали, і котрий грішник винирне, то він його гарячою смолою і обілле, не хто як ті, що по судам більш нічого не робили, тільки справки вигадували та їх писали і тими справками мішали усе діло, як у казані смолу, і допекали тепер грішникам кип'ячою смолою, як живим людям справками.

Сеє слухаючи, наш Масляк подумав собі: «Їх би годилося і у самий казанок утопити. Знаю я їх». Се то він згадав, як попавсь, було, у їх руки, як побив німого старця. А Юдун усе розказує:

– На дривітні колоддя кололи, у дрова рубали і на липину трощили ті синки, що худобу, яку батьки позбирали, так вони з великої попереждали не знать на віщо, п'ючи і гуляючи і з недобрими проживаючи. Смолу гнали з письменних: що не зна у письмі ніякого товку, попаде книжку б то і добреньку, так як вона не по-вашому писана, так він її і перепише по-вашому; а не вмючи не тільки чужого язика, та гаразд і свого, та так наварняка, що з доброї книжки зробить, хоч її покинь овсі. Так таких-то сюди до нас коріння переводити та з них гнати смолу на лихо людям. Побіля душників у печах, щоб дим та пар лишній випускати, приставлені ті, що були судящими та діла не робили, тільки що підписовали, що писар скаже і що положить перед ним; хоч догори ногами положи, то він і підпише. То як йому там писар кумандував: «підписуй!» – то й тут нема йому другої роботи, як слухати, як закричать: «Відверни!», – то він і відверне; не трудне діло; по його розуму і робота, а мені усе легше, що вже чорта лишнього не приставляй до такого ледачого діла. Ключниками пекельними настановили одкупщиків, та не з тих самих великих, що сам одкуп содержить, і не главних повірених; тим не можна ніякого діла уручити, ті – у самім гарячішим казані на самім споді і не виринають ніколи наверх, а тільки бульбахи пускають; а настановлені до роздачі з підвалів смоли такі, що були підвальні, шинкарі, підтовкачки і усяка така дрянь. Їм се діло, розливати та розміряти, знакове; тільки вже йому тяжко та важко, що не може нікого

обміряти ні підтовкнути; бо що останеться за роздачею від кухви, так розтоплють та кип'яток і виллють на нього. Так то-то вже йому, сердешному, мученіє, як розлива! Обмірив би, підтовкнув би, як робив з горілкою, так біда буде; та вже, проти своєї натури, налива якраз повну міру і тяжко-тяжко здихя. Та опріч роботи на заводі, є поганеньким грішникам і в мене у дворі робота. Я вже, знаєш, як вже єсть пан, так повечеряю на усі заставки та й не можу швидко заснути, так мені казки кажуть ті, що понаписовали путечествія, що у яких землях вони були і які дива видали, та не справді що їздили, а так понаписовали брехеньок, що буцім були у такій землі, де люди догори ногами ходять, і усеє такеє, що книжка б то товста, та немає в ній ні ладу ні переладу; так я його за те – казки розказовать: нехай бреше, що хоче, а я буду під неї спати, не слухаючи його теревенів. І як я вже пан, то вже в мене і грошей, і усякої худоби багацько, так вже страшно стало і злодіїв, от і треба собак: де ж їх узяти? Отже, я і вигадав: дуже-дуже багато швандяє сюди гольтіпак, що, нічого не вміючи і нічого не знаючи, туди хочуть за добрими людьми. Бач, писали люди вірші, та так розумно написали, що усяк їх напам'ять повиучував і їх імення усяк зна; так стану і я вірші писати; та як завіршує... так батечку мій!.. і скиглить, і хрюка, і пищить, і скавучить, і усе б то, по його думці, так жалібно та жалібно!.. Куди мені з ними діватися? Думав, думав, далі, гайда надвір, брешіть уночі, замість шавок. Що ж? От послухати! Той дума, що вже він меделян, та й силкується гавкати і щоб то і товсто, і страшно, так тільки сміху собі наробить. Інший заведе-заведе, так що ну; та не зведе кінців, та тільки вже мовчки гарчить на других. Та так усі, дуріють, дуріють, а я, знаєш, по-панськи, не сплю та слухаю їх, та кишки зо сміху порву, а вони – на усі заводи. Еге! Та тут добро роблять: скавучать та гарчать, а народ і боїться до них і приступити, от мені і не страшно. А ще з них такі є, що до них ні приступу! Усе гарчить, то і завіє, та усе б то, по його думці, на віршах, а воно і чорт його не розбере, що воно таке; та кидається, та мотається; так я вже нічого, їх на цеп; бо на надвірних віршаників часом находить, так ті ще нічого, нехай уночі брешуть, що мало хто і чує, а сії вже – і уніч і удень, тільки народ знушають та кидаються усюди; так нехай же посидять на цепку та віршами гергочуть, то інший побоїться і близько до мого двора підійти. А мені і на руку ковінька!

Є в мене робота і молодицям, і дівчатам, і старим бабам з вашого роду. Оттих кивух, моргух, що маючи своїх мужиків, та на чужих або на парубків кивали та моргали, та сюди та туди заводили, так ту, до мене яка появиться, так так зараз, зачепивши за плахту або за спідницю, та на височенний дрючок і підніmemo, нехай згори розгляда та розслуха, відкіль вітер повіва, та так і морга, і кива, згадуючи своє кивання на людей; от у усьому пеклі

і є звістка, відкіля вітер віє. Цокотухи та ляскухи, що, покинувши і мужиків, і господарство, і діточок, зйдуться докупи, та усіх осуждають, та підбріхують других, та сварки та смутки заводять, так я тих – у мої сади до ягід, щоб замість трещоток терчали та горобців відганяли. А ще бувають і такі, що бідний мужик де хоч озьми, хоч душу продай, у дітей останне забери, та купуй їй то плаhti, то очіпки, то стьожки, сьогодні одне, завтра друге і усеє таке, та як убереться, так що і усеї худоби на год не стане, що люди сміються та аж жахаються від неї, а вона дума собі: яка я собі хороша. От така як попадеться до мене, що, знаєш, справжнього пекла не заслужила, а так попала сюди тільки на панщину, так я таких – на мої огороди до струків, замість опудала; нехай їх ляка, як лякала людей. Та і усяким є у мене усяке добро!

Достається і писачкам. Наплодилося до ката у вас таких, що пишуть повісті та романці і усякі теревені, так я їх – бач, охочі трудитися – у мої сади, то на конюшенний двір, то у вівчарню, щоб скрізь гнійок до купок змітали та гори насипали; бач, як бува по панським садам. Та як їх робота і тут така, як і на вашому світові, що з ледащого ледащим ледащо зліплене, то воно як і у вас нікуди не годилося, так і тут від вітру розсипається, а їм знову треба ліпити; та і ліплять же хлопці гарно! Точнісінько, як колись і книжки зліплювали! А ті, що дума, як би людей обібрати та і обдурити... от і вигада: «Я, каже, напишу вам півтора десятка книжок; дайте-ке грошики сюди, а книжки опісля пришлю». Гроші скинулися, дали, а книжки де? Овва! В нього не тільки нема понаписованих книжок, та у голові і глузду нема на півкнижки, щоб йому об тім і написати, за що узявся; а йому і байдуже! Він одурив мир, та цілковими у кишені побрязкує, та горілочку похлистує, а макухою з рогозом заїдає; звісно, з розкоші. Так ті в мене приставлені малих дітей тішити: то догори ногами ходять, то стовбула перекидаються, то бульбахи дмуть, то у виворочених кожухах рачки лазять; аби б діти сміялися, як на вашім світі люди з них сміялися. А ті, що самі ніколи нічого путнього не написали, а тільки вздрить яку книжку, так її і закепкує: і не туди писано, і не так розказано, і те не так, і се не с'як, та часом такого прибреше, що чого і у книжці того нема і чоловік зроду не писав, а він каже, ще там сеє і онеє є пописано, та каже: «Я порядився вам виказовати, де що не так по книжкам є, бо я усе знаю, і я вже так напишу, що ніхто проти мене не вдерє»; як же вчистить, так хоч утікай! і прочитаючи його роботи книжку, зараз у хаті кури, а то завадить. Про других же, так на всі заставки лає і кепкує. Так я його і тут до такого ж діла: охочий був доглядатись, де не до шмиги, де не чисто, не гладко; так чисть, голубчику, пекельні і пригребиці та попід тинами, попід плотами, усюди по кутках, попід приспами, і де помії виливають, і по трубах сажу вичищай, коли

такий охочий вичищати; та ще ні віника, ні лопати не даю: які руки на світі книжки вичищали, тими руками і тут вичищай, підбирай, винось, викидай...

– Та ну їх ізо всім! Усіх поганеньких грішників, таких, що не дуже пекельну муку заробили, таких і не перелічиш; та стільки набирається їх, що я вже швидко не придумаю, яку і кару їм накладати. Бач, люди стали хитріші чорта: таке зло сконпонує, що не знаєш, чим його і карати. Так оттим-то я вже на ваші ледащі душі і не кваплюсь; а з твоєю, запліснявілою, що мені робити? Куди і на що вона мені пригодна? Орудуй нею до якого часу. А коли хочеш мені віддяковати за те, що я тебе навчу, що усякий скарб, який тільки де є, усякий, коли схочеш, так і забереш; так от чим мені віддружи... та гляди, не полінуйся і не збреші...

– Батечку ріднесенький, таточку, голубчику! – аж заскавучав наш Масляк, почувши від Юдуна про таке добро; і підплигує, і присіда, і за руки його хвата, і усе обіщається: «Не збрешу; от тобі хрест...» – та й перехрестився... Шарах!, аж тільки загуло, і мов собака заскиглила, утікаючи в ліс... Озирнувся наш Масляк... нема ні Юдуна, ні шатрів, ні чортів, ні чортих, і музики катма! Стоїть він, сердека, на узліссі, у тернових кущах! Приглядився, аж над самісінькою кручею прекрутенною стоїть, а унизу річка шумить та гуде, звісно, як після поводи, на Великодніх святах; тільки б ще на ступінь ступив, тут би і чорту баран, попався б Юдуну у лапи. Побачивши таку бідку, так сердешний Хома зжахнувся, що й сам себе не стямив! Ухопився, хоч і руки у кров сколов, за тернові кущі і став пробі кричати!.. Кричить і розгляда, де він і у яким єсть іменно місці, аж ось і розглядив, що за річкою – його село Джигунівка, і якраз на тім боці, на піщаному березі, празникові колиски постановлені, і парубки з дівчатами качаються, деякі так ходять та христосуються, жартують меж собою, хлопці навбитки б'ються червоними яйцями, дівтора тож біга промеж жінками, що винесли на продаж і крашанки, і горіхи, і мочені кислички, і усякі празникові ласощі.

Пізнав Хома своїх людей, став ще дужче гукати і на усі заводи кричати... аж ось парубоцтво почуло, що чоловік кричить, та не знають хто; та вже ж хто не є, а треба рятувати. От моторніші кинулись до греблі, відчепили мірошників човен, налагодили його, справили усе та й поїхали визволяти, хто там кричить. Повилазивши з човна, поки-то ще на ту кручу зідралися, а Хома усе пробі реве. Як вже підійшли до нього, тогді тільки пізнали, що то є Масляк; а відкіля він узявся, так усі дивувалися, бо чули, що він сидить ув острозі, та не знали певно, чи за корчемство, чи за яку другу бідку; і коли він відтіля вислобонився, нічого не чули. Стали його розпитовати, чого він сюди зайшов, чого кричить, чого аж прикипів до кущів? Так він вже нічого і не тямить, тільки знай кричить: «Юдуне, Юдуне!

батечку рідненький, давай гроші, озьми з мене душу!..» – і усе таке... Возилися з ним хлопці, возилися... морока, та й годі!.. Далі нічого робити, зв'язали любенько йому руки, щоб не пручався, та й утерebили у човен і приїхали на той бік. Тут усі позбігалися дивитися, кого хлопці привезли? Зараз усі і пізнали, що то єсть іменно Хома Масляк. До нього з розпитками, так він знай своє співа усе: «Юдун та Юдун, дай, таточку, грошей». А що воно є і до чого се він каже, ніхто його і у товк не озьме!

Аж ось прибігла і жінка його: стала розпитовати, і просить, і лаєть, вже і голосить над ним, а він усе своє товче... Відвели його додому, положили, зараз послали за знахурками; вже вони його і злизовали, і соняшниці заварювали, і як то вже не шептали і по зорям, і середу дня, і у саму глуху ніч, так нічого і не зробили. Та три тижня недужав; та що то, як його узяли з кущів, так! рісочки у рот не брав: так-то налопався чортячої страви! От, як недужав та недужав, і усе йому що дальш, усе було трудніш, думала жінка та таки і знахурки, що от-от-от помре, і уночі вже і свічку над ним світили, і сиділи над ним, і дожидали... а він разом: луп! та й заговорив: «А пошліть мені старого дядька Кирика Жабокрюку, та брата у третіх Пилипа Шикалку, та Талемона Нечосу; я щось їм скажу». Жінка зрадовалася, що от, мабуть, одужа, пильно послала по тих людей, а сама – до нього, та аж припада, та пита, чи не хоче чого з'їсти: «Може, буханця, або печеного яєчка, або мочених кисличок?..» – «Ні, – каже, – нічого не хочу; я вже добре наївся, буде з мене... нехай швидше люди прийдуть».

Як же позіходилися люди, та прийшли деякі і лишні, прийшов і пан Симейон, дяк таки з того села, так от їм сердешний Масляк і став розказовати про своє привиденіє, що в нього було з проклятим Юдуном, і як він у нього обідав, яку страву їв, які напиточки пив, як танцював, і як Юдун йому розказовав, що які порядки є у пеклі... та як розказав усе, протягсь, хропнув тричі та тут при людях і вмер...

Кирик Жабокрюка, стар чоловік, довго стояв над ним, поки його вбирали, думав-думав щось довго, далі здихнув та й сказав: «А що, Хомо! От тобі і скарб!»

Оттак-то сюю повість розказовав мені пан Симейон, джигунівський дяк. Вже не знаю, чи правда сьому була, чи півправди; чи так-то Юдун про пекло розказовав Маслякові, чи, може, дечого пан дяк і поприбріховав, я не знаю; а тільки нігде правди діти, як почув, яка є панщина у пеклі на тих, хто то повісті, то усякі ледащі книжки пише, так мене аж циганський піт пройняв. Та вже ж, що бабі, то і громаді. Коли товариство перестане писати, не буду і я; а то, далєбі, що не втерплю.

---

notes

Примітки

1

Так називали в народі росіян-сектантів.

Ярчук – собака з вовчим зубом і таку має натуру, що й од чорта устереже, і відьму задавить, і хоч яку мару чуттям почує. *(Прим. авт.)*

Повір'я. (Прим. авт.)

Святими Горами того зваться, бо ще за давніх часів християнства там спасались у печерах пустельники. Ще недавно пані Потьомкінановила одну церкву, висічену у скелі, і монастир. Нехай їй за це Бог милосердний воздасть, що вона добрим людям бажа. Для другого небагато б вийшло з сього жадання користі, а для неї буде надто. *(Прим. авт.)*

5

Зух – завзята людина.

6

Банка – мілке місце.

Тобто десятий тиждень після Різдва був масничний.

Тобто церковне свято Юрія, яке припадало на 6 травня.

За біблійною легендою, дикі войовничі племена.

10

Ідіть сюди (*фр.*).

Спотворене французьке слово «гарсон» – офіціант.

Перекручені назви французьких вин – шато-морго, шато-лафіт, рейнвейн, бордоське, шампанське, портер.

Тобто у винокурів слободи Нова Водолага, що за 45 верст від Харкова на річці Водолазі.

Дуже добре (*фр.*).

Лягай (*фр.*).